У березні 1912 року в Неаполі, коли в порту розвантажували великий океанський пароплав, стався нещасливий випадок. Був він дуже дивний; газети дали про нього докладні повідомлення, але з фантастичними домислами. Хоч я й сам їхав на "Океанії", але мені, як і решті пасажирів, не довелося бути свідком тієї незвичайної події, бо сталася вона вночі, коли набирали вугілля й вивантажували товари, ми всі втекли від гуркоту на берег і там проводили час по кав'ярнях і театрах. А проте я вважаю, що деякі здогади, яких я тоді прилюдно не висловив, містять у собі пояснення тієї жахливої сцени, а що відтоді минуло багато часу, то я маю право скористатися з довір'я, виявленого мені під час однієї розмови, яка відбулася саме перед тією чудною пригодою.

Коли я в калькуттському пароплавному агентстві хотів замовити собі місце на "Океанії", щоб повернутися до Європи, клерк тільки співчутливо здвигнув плечима. Він не знав, чи можна ще забезпечити мені каюту, бо тепер, саме перед дощовою порою, всі місця бувають звичайно розпродані ще в Австралії, і йому треба спершу дочекатися телеграми з Сінгапура. Та, на щастя, другого дня він повідомив мене, що може ще дати мені каюту, хоч, правда, не дуже комфортабельну – під палубою, в середній частині корабля. Мені вже кортіло додому, тож я, не довго думаючи, попрохав залишити місце за мною.

Клерк сказав мені правду. Корабель був переповнений, а каюта погана – маленький, тісний чотирикутний закамарок поблизу машинного відділення, освітлений тільки тьмяним оком ілюмінатора. Застояне, задушне повітря смерділо мастилом і цвіллю, ні на мить не можна було зупинити електричний вентилятор, що, наче скажений крицевий кажан, крутився і дзижчав над головою. Знизу кректала й стогнала машина, мов той вугляр, що без кінця несе нагору мішок вугілля тими самими сходами, а над головою безперестанку човгали пасажири, що гуляли на палубі. Тож я, тільки-но засунувши свою валізу в ту затхлу труну між сірими шпангоутами, втік назад на палубу і, підіймаючись трапом, неначе амброю, впивався лагідним солодким вітром, що линув понад хвилями із суходолу.

Але й на палубі було тісно й незатишно: там аж в очах рябіло від людей, вкрай знервованих вимушеним дозвіллям, вони походжали з кінця в кінець і без угаву розмовляли. Торохтіння жінок, безперервна мандрівка вузеньким переходом палуби неспокійного, балакучого рою пасажирів, що котився повз крісла, раз у раз зустрічаючись, – усе це якось боляче вражало мене. Я саме побачив цілком новий для мене світ і захлинувся потоком величних картин, схоплених у шаленій гонитві за враженнями. Тепер я хотів їх обміркувати, розподілити, впорядкувати, відтворити в уяві те, що сприйняло око, але тут, на цій схожій на бульвар палубі, не було ні хвилинки спокою. Рядки в книжці розбігалися – так мигтіли на них тіні балакливих перехожих. Неможливо було залишитися на самоті з собою на цій залитій сонцем і повній руху корабельній вулиці.

Три довгі дні я тримався – покірно дивився на людей, на море, але море завжди було однакове, сине й порожне, і тільки навзаході сонця враз займалося всіма барвами веселки. А людей за три доби я вже знав усіх напам'ять. Кожне обличчя було мені аж до огиди знайоме; різкий жіночий сміх уже не дратував мене, а галаслива сварка двох голландських офіцерів, моїх сусідів, не сердила. Залишалося тільки тікати; але в каюті було гаряче й парко, а від салону мене відлякувала кепська гра на роялі англійських міс, що невпинно тарабанили заяложені вальси. Нарешті я рішуче поміняв свій розпорядок денний і зараз же після обіду пірнув у каюту, приглушивши себе перед тим кількома кухлями пива, щоб переспати вечерю й вечірні танці.

Коли я прокинувся, в моїй вузенькій домовині було вже темно й тихо. Вентилятора я вимкнув, і повітря натискало на скроні вогкими й масними дотиками. Чуття мої були притуплені; минуло декілька хвилин, поки я зміркував, де я і котра може бути година. Було, мабуть, уже після півночі, бо я не чув ані музики, ані неугавного шарудіння ніг. Тільки машина, тремтливе серце левіафана,[27] невтомно штовхала рипуче тіло корабля в неозору далину.

Я навпомацки виліз на палубу. Там було порожньо. А коли я звів погляд над похмуру вежу димаря й над примарні, мерехтливі рангоути, мені раптом упало в очі якесь чарівне світло. То сяяло небо. Воно було темніше, ніж зорі, що роїлися на ньому білими жаринками, та все-таки сяяло; здавалося, неначе якийсь оксамитовий серпанок огорнув велетенське світило, а променисті зорі – лише дірочки й щілинки, крізь які просмикувався той невимовний блиск. Ніколи не бачив я такого неба, як тієї ночі, такого осяйного, холодного, мов криця, і водночас такого іскристого, аж пінявого від світла, що ніби спливало загуслими краплями з місяця та зірок і витікало розжеврілою масою з якогось таємничого нутра. Білим лаком мерехтіли в місячному сяйві контури пароплава, чітко вимальовуючись на тлі темного оксамитового моря; линви, реї, кожна річ, усі обриси розпливалися в тій повені блиску. Наче в порожнечі, висіли ліхтарі на щоглах, а над ними кругле око на марсі – земні жовті зорі серед променистих небесних.

Над самою головою стояло таємниче сузір'я Південного Хреста, пришпилене миготливими діамантовими цвяхами до чогось невидимого; здавалося, що воно хитається, а насправді рухався лише корабель, велетенський плавець, що, злегка тремтячи й дихаючи на повні груди, то виринаючи, то знов потопаючи, прокладав собі шлях через темні вали. Я стояв і дивився вгору, почуваючи себе наче під душем, де згори спадає тепла вода; тільки це було світло, біле й тепле, що лилося мені на руки, на плечі, лагідно струменіло навколо голови і, здавалось, проходило всередину, бо все понуре в мені враз проясніло. Я дихав вільно, легко і в раптовому припливі щастя відчув на устах, мов прозорий напій, м'яке і разом гостре, трохи п'янке повітря, в якому були і запах овочів, і подих далеких островів. І аж тепер, уперше відтоді, як ступив на корабельні східці, я відчув неземну втіху мріяти і ще одну, тілеснішу: віддаватися, наче жінка, солодкій знемозі. Мені хотілося лягти й звернути очі вгору, до білих ієрогліфів. Та крісла були забрані, і ніде на всій спорожнілій палубі не побачив я місця, де б можна було відпочити й помріяти.

Отож я рушив навпомацки далі, до носа корабля, геть засліплений світлом, яке, здавалося, заливало мене з усіх боків чимраз дужче. Мені було майже боляче від того різкого, аж білого зоряного сяйва, хотілось заховатися десь у затінку, простягнутись на маті, не почувати блиску на собі, а лише над собою, де він мерехтить, відбитий від речей, – так, як ми дивимось на краєвид із затемненої кімнати. Нарешті, спотикаючись об линви й обминаючи залізні коловороти, я дістався на бак і почав дивитися вниз, як ніс корабля поринає в пітьму, а розтоплене місячне світло закипає пінявою з обох боків його вістря. Той плуг раз у раз підіймався і знов опускався в чорний плиткий ґрунт, і я відчував усю муку переможеної стихії, відчував усю розкіш земної потуги в тій іскристій грі. І, споглядаючи її, я втрачав почуття часу. Не знаю, чи я так простояв годину, чи лише кілька хвилин: велетенська колиска корабля, гойдаючись то вгору, то вниз, винесла мене поза межі часу. Я відчував тільки, що мене опановує солодка втома. Я хотів спати, снити гарні сни, а проте шкода було йти від тих чарів, спускатися вниз, у свою домовину. Несвідомо я намацав ногою бухту линви. Я сів на неї, заплющив очі, та однаково в них просякало сріблясте сяйво, що струменіло звідусюди. Піді мною тихо шуміла вода, а наді мною нечутно бриніла біляста ріка всесвіту. І помалу той шум наповнив усю мою істоту, я вже не відчував себе самого, не розрізняв, чи то я дихаю, чи б'ється далеке серце судна; я розчинився в тім неугавнім дзюрчанні опівнічного світу.

Мене сполохав тихий, сухий кашель десь поряд. Я раптом прокинувся зі свого п'янкого марення. Очі, засліплені білим світлом, що прохоплювалося навіть крізь заплющені повіки, закліпали, приглядаючись: саме переді мною, в затінку борта, блимнуло щось схоже на окуляри, потім спалахнула кругла жаринка – певне, люлька. Мабуть, вдивляючись у запінене вістря буга внизу та на Південний Хрест угорі, я не помітив цього сусіда, що непорушно сидів тут увесь час. Мимохіть, ще не отямившись як слід, я сказав по-німецькому:

– Пробачте!

– О, прошу… – відповів голос із пітьми, так само по-німецькому.

Не можу передати, як чудно й моторошно було мені сидіти мовчки в темряві біля людини, якої я не бачив. Я відчував, що та людина так само напружено вдивляється в мене, як і я в неї; проте світло, яке спливало на нас білою мерехтливою повінню, було таке яскраве, що ми бачили в затінку тільки обриси один одного. Але мені здавалося, що я чую, як та людина дише і смокче свою люльку.

Мовчанка була нестерпна. Я залюбки пішов би геть, та боявся, що це було б надто різко й неввічливо. Збентежений, я дістав цигарку. Спалахнув сірник, і тремтливе світло на мить осяяло наш тісний куточок. За скельцями окулярів я побачив чуже обличчя, якого ще ніколи не помічав на борту – ні в їдальні, ні під час прогулянок; раптовий спалах сірника різонув мені очі, чи, може, це була галюцинація, проте обличчя здалося мені жахливо скривленим, понурим, нелюдським. Та не встиг я добре на нього роздивитися, як пітьма знов проковтнула освітлені на мить риси; я бачив тільки постать, темну пляму на темному тлі і часом – кругле вогняне кільце люльки серед порожнечі. Ми обидва мовчали, і та мовчанка була важка й задушлива, як тропічне повітря.

Нарешті я не витримав, схопився і ввічливо сказав:

– На добраніч.

– На добраніч, – відповів мені з пітьми захриплий, шорсткий, мов заіржавілий, голос.

Я поплентався, спотикаючись об бруси й такелаж. Враз позад мене залунали кроки, сквапні й непевні. Це був мій недавній сусід. Я мимохіть зупинився. Він не підійшов до самого мене; крізь темряву я відчув якусь несміливість і пригніченість у його ході.

– Пробачте, що я турбую вас, – квапливо озвався він, – але… я маю до вас прохання. Я… я… – він затнувся й на мить замовк, такий був збентежений, – я… я маю особисті… цілком особисті підстави триматися

осторонь від людей… нещасливий випадок… я уникаю товариства на борту… Тобто не вас… ні, ні… Я попросив би вас… я був би вам дуже вдячний, якби ви нікому на палубі не сказали, що бачили мене тут… На це є… так би мовити, особисті підстави, що не дозволяють мені тепер з'являтися між людьми… Так… отже… мені було б дуже прикро, якби ви згадали, що хтось тут уночі… що я…

Слово знову застрягло йому в горлі. Я швидко вивів його з того збентеження, запевнивши, що задовольню його прохання. Ми подали один одному руку. Потім я вернувся до своєї каюти й заснув тяжким, тривожним сном, сповненим химерних марень.

Я дотримав своєї обіцянки й нікому не розказав про чудну зустріч, хоч спокуса була неабияка. Бо під час морської подорожі кожна дрібниця стає подією – чи то вітрило на обрії, чи дельфін, що виплигнув, граючись, з води, чи новий флірт, чи випадковий дотеп. До того ж мене мучило бажання довідатися щось більше про того незвичайного пасажира: я переглянув корабельний список, шукаючи прізвища, яке могло б йому належати, стежив за людьми й намагався вгадати, чи не мають вони якогось стосунку до нього; цілий день я аж тремтів з нетерплячки і, власне, дожидав тільки вечора, щоб знов зустрітися з ним. Психологічні загадки надзвичайно ваблять мене, я просто шаленію від них і не можу заспокоїтись, доки не відгадаю їхньої таємниці. Чудні люди вже самою своєю присутністю можуть розпалити в мені палку жагу пізнати їх, що майже не поступається перед жагою до жінки. День здавався мені страшенно довгим і порожнім. Я його згаяв абияк і зарані ліг спати, знаючи, що опівночі прокинуся, що якась сила збудить мене.

І справді: я прокинувся о тій самій годині, що й учора. На самосвітному циферблаті годинника стрілки, прикриваючи одна одну, утворили єдину світляну риску. Я швидко вийшов із задушливої каюти в іще задушливішу ніч.

Зорі виблискували, як і вчора, й сипали розсіяне світло на тремтячий пароплав; високо вгорі полум'янів Південний Хрест. Все було як учора –

в тропіках дні і ночі подібніші одні до одних, ніж у наших широтах, – але в мені вже не коливалося все м'якими хвилями, як учора, не було тієї п'янкої мрійливості. Щось мене вабило, хвилювало, і я знав, куди мене вабить: туди, до тієї чорної плутанини снастей на носі, побачити, чи не сидить він знов там, нерухомий і таємничий. Згори залунав корабельний дзвін. Цей звук наче підштовхнув мене. Нога за ногою я посувався далі, неохоче, а все ж піддавшись якійсь притягальній силі. Ще не дійшов я до штевня,[28] як зненацька там щось блиснуло, немов червоне око, – його люлька. Отже, він там.

Я мимоволі відсахнувсь і зупинився. Ще мить, і я вернувся б назад, але в пітьмі щось заворушилося, хтось підвівся, двічі ступив, і враз я почув просто перед собою знайомий голос, ввічливий і винуватий.

– Пробачте, – сказав він, – ви, мабуть, хотіли сісти на своє вчорашнє місце, але, видно, передумали, побачивши мене. Прошу вас, сідайте, я зараз піду.

Я поспішив заспокоїти його – мовляв, хай залишається, я відступив тільки тому, що не хотів йому заважати.

– Мені ви не заважаєте, – якось гірко промовив він. – Навпаки, я радий хоч один вечір побути не на самоті. Вже десять днів, як я ні до кого не промовив жодного слова… власне, вже навіть декілька років… і мені важко, мабуть, тому, що людина задихається, коли гамує все в собі… Я вже не можу всидіти в каюті, в тій домовині… не можу… і людей я теж не зношу, бо вони цілий день сміються… Я тепер не можу витримати сміху… Я чую його навіть у своїй каюті й затикаю вуха… правда, ніхто не знає, що… вони ж нічого не знають, та й, зрештою, що чужим людям до мене…

Він знову затнувся. І враз квапливо сказав:

– Але я не хочу докучати вам, пробачте мою балакучість.

Він уклонився й хотів піти, але я почав наполегливо втримувати його.

– Ви мені зовсім не докучаєте. Я так само радий, що можу тут, серед цієї тиші, перемовитися з кимось словом… Може, закурите?

Він узяв цигарку. Я запалив сірника. Знов хистке світло вихопило його обличчя з чорного тла; цим разом воно було повернене просто до мене. Очі з-за окулярів уп'ялися в мене жадібно, з якоюсь божевільною силою. Мені стало моторошно. Я відчував, що він хоче говорити, повинен говорити. І знав: мені треба не озиватися, щоб йому легше було почати розмову.

Ми знов сіли. Біля нього стояло ще одне крісло, і він запропонував його мені. Ми курили, і з того, як неспокійно ворушився в пітьмі світлячок його цигарки, я помітив, що рука його тремтіла. Але я мовчав, і він теж не озивався. Раптом я почув його тихий голос:

– Ви дуже стомлені?

– Ні, анітрохи.

Голос у темряві знов завагався.

– Я хотів би вас дещо запитати… тобто хотів би вам щось розповісти. Я знаю, добре знаю, як безглуздо звертатися до першого-ліпшого, хто тобі трапиться, але я… я тепер у такому жахливому психічному стані… Я дійшов до краю і мушу, хоч би що, а мушу з кимось поговорити… а то пропаду… Ви зрозумієте мене, коли я… так, коли я все розповім вам… Я знаю, що ви не зможете мені допомогти… але я просто хворий через цю мовчанку… а хворий завжди смішний для інших…

Я перебив його й попрохав не мучити себе надаремне. Мовляв, хай він сміливо все розповість мені… я, звісно, не можу йому нічого

пообіцяти, але ж кожна людина повинна запропонувати свою допомогу тому, хто її потребує. Коли ми бачимо когось у скрутному становищі, то, природно, зобов'язані допомогти йому…

– Повинні… зобов'язані допомогти… зобов'язані спробувати… Отже, й ви також… також гадаєте, що кожен зобов'язаний… зобов'язаний запропонувати свою допомогу…

Він тричі проказав цю фразу, тупо, затято. Мені стало моторошно. Може, він божевільний? Чи п'яний?

Та він, ніби прочитавши мою думку, раптом сказав зовсім іншим голосом:

– Ви, мабуть, гадаєте, що я п'яний чи божевільний? Ні, поки що ні. Тільки слово, яке ви оце сказали, так дивно вразило мене… бо це саме те, що мене тепер мучить, – чи людина зобов'язана… зобов'язана…

Він знов почав затинатися. Потім замовк і за хвилю почав наново:

– Я, бачте, лікар. А в нашій практиці часто бувають випадки… просто фатальні… крайні випадки, коли не знаєш, чи твій обов'язок… адже ж обов'язок і перед самим собою, і перед державою, і перед наукою… Треба помагати, звісно, на те ми й існуємо… але такі правила добрі тільки в теорії… До якої ж межі ми маємо помагати?… Ось ви чужа мені людина, і я вам чужий, і я прошу вас мовчати про те, що ви мене бачили… Гаразд, ви мовчите, виконуєте цей обов'язок… Я прошу вас розмовляти зі мною, бо вже не можу витримати своєї мовчанки… Ви ладні слухати мене… добре… Але ж це не так важко… А що, якби я попрохав вас схопити мене й викинути за борт?… Тут уже кінчається ввічливість, готовність допомогти. Десь же вона повинна кінчатися… там, де йдеться про наше власне життя, про нашу особисту відповідальність… десь же цьому має бути край… Має десь кінчатися наш обов'язок… Чи, може, саме в лікаря він не повинен кінчатися?

Невже лікар має бути якимось спасителем, якимось всесвітнім рятівником тільки тому, що в нього є диплом з латинськими словами? Невже він справді повинен знівечити своє життя й розбавити собі водою кров, коли до нього прийде яка-небудь… чи там який-небудь пацієнт і вимагатиме від нього доброти, шляхетності, готовності допомогти? Так, десь же кінчається обов'язок… там, де людині вже не стає снаги, саме там…

Він знов зупинився й весь напружився.

– Пробачте… Я надто схвильований… але я не п'яний… ще не п'яний… а втім, щиро вам признаюся, зі мною й таке тепер часто буває через цю пекельну самоту… Зважте лишень – я цілих сім років прожив майже виключно серед тубільців і тварин… так можна взагалі відвикнути говорити. А вже як заговориш, то слова аж через край ллються… Але стривайте, що це я хотів… ага, вже знаю… я хотів вас запитати, хотів розповісти вам про один випадок… запитати, чи ми зобов'язані допомогти… по-ангельському щиро допомогти, чи… А втім, боюся, що це буде дуже довга історія. Ви справді ще не стомилися?

– Та ні ж, анітрохи.

– Дякую… щиро вам дякую… Може, налити й вам?

Він сягнув рукою кудись позад себе в темряву. Брязнуло скло: певне, в нього там стояли напоготові дві або й три пляшки, в кожному разі, не одна. Він подав мені чарку віскі, до якої я ледве доторкнувся губами. Свою він вихилив одним духом. На хвилинку між нами запала мовчанка. Враз ударив дзвін: било пів на першу.

– Отже… я хотів би розповісти вам про один випадок. Припустімо, що лікар в одному… невеличкому містечку… власне, в селі… лікар, який… який…

Він знов затнувся. Потім раптом шарпонув своє крісло і присунувся разом з ним до мене.

– Так нічого не вийде. Я повинен розповісти вам усе відверто, від самого початку, а то ви не зрозумієте… Цього не можна розказати просто як приклад, як випадок, можливий теоретично… бо розповісти я повинен про самого себе… Тут не випадає соромитись, грати в піжмурки… адже ж і переді мною люди роздягаються зовсім, показують мені всі свої болячки… Коли хочеш, щоб тобі допомогли, то не викручуйся, нічого не приховуй… Отже, я не буду оповідати вам казку про якогось вигаданого лікаря… Роздягаюся перед вами до голого тіла й кажу: це я… Я відучився соромитися в тій паскудній самоті, в тій проклятій країні, що виїдає з людини душу, висмоктує мозок з кісток.

Я, мабуть, зробив якийсь рух, бо він раптово урвав мову.

– Ах, ви протестуєте… розумію, ви захоплені Індією, храмами й пальмами, всією романтикою двомісячної мандрівки. Еге ж, тропіки й справді чарівні, – коли бачиш їх тільки з поїзда, з машини або з візочка рикші; я й сам був захоплений, коли сім років тому приїхав туди. Про що я тільки тоді не мріяв! Хотів вивчати мови, щоб читати священні книги в оригіналі, досліджувати місцеві хвороби, працювати для науки, збагнути психіку тубільців – як кажуть європейським жаргоном, стати місіонером гуманності, носієм цивілізації. Всім, хто сюди приїздить, сниться той самий сон. Але за невидимим склом цієї оранжереї людина швидко підупадає на силі, пропасниця – від неї ніде не дінешся, хоч скільки ковтай хініну, – висотує з тебе всі нерви, ти робишся млявий і ледачий, драглистий, як медуза. Європеєць, потрапивши з великого міста до такого проклятого закутка серед боліт, мимоволі буде відірваний від свого природного кореня, від звиклого способу життя і швидко схибнеться: ті пиячать, ті курять опіум, лютують та казяться – кожен якось дуріє. Тужиш за Європою, мрієш хоч один день погуляти міською вулицею, посидіти в ясній кімнаті мурованого будинку, серед білих людей; рік за роком мрієш про це, а як настане той час, що вже можна було б дістати відпустку, – тобі вже ліньки зрушити з місця. Знаєш, що

там тебе забули, що ти всім чужий, – мов черепашка на березі, на яку всяке наступає ногою. Отож і залишаєшся там, вгрузаєш дедалі глибше в своє болото, гинеш у тих гарячих вологих лісах. Хай би був запався той день, коли я запродав себе в ту смердючу яму!..

А втім, потрапив я туди не зовсім добровільно. Я вчився в Німеччині, став лікарем, навіть добрим лікарем, і працював у клініці в Лейпцигу; у тогочасних медичних журналах багато писалося про нове впорскування, яке я перший запровадив у практику. І ось, як на те, сталась у мене пригода з одною жінкою. Познайомився я з нею в лікарні; вона довела свого коханця до нестями, і він вистрілив у неї з револьвера; а скоро і я вже шалів незгірше за нього. Вона вміла триматися так гордо й холодно, що я просто божеволів, – владні й зухвалі жінки завжди вміли мене приборкати до рук, а ця так скрутила, що я зовсім втратив голову. Я робив усе, що вона хотіла, я... та що там, чому ж мені не сказати всього, коли відтоді минуло вже сім років... я через неї розтратив лікарняні гроші, а коли про це дізналися, то все полетіло до чорта. Правда, мій дядько покрив розтрату, але кар'єра моя пішла шкереберть. Саме тоді я почув, що голландський уряд наймає лікарів до своїх колоній і пропонує завдаток. Я зразу подумав, що то, мабуть, кепська робота, коли за неї дають гроші наперед. Я знаю, що надмогильні хрести на тих малярійних плантаціях ростуть утричі швидше, ніж у нас, але ж людина, доки вона молода, гадає, що пропасниця й смерть чигають на кого завгодно, тільки не на неї. Зрештою, мені вибирати не було з чого, я поїхав до Роттердама, записався на десять років і дістав добрий жмут банкнотів. Половину я одіслав додому дядькові, другу вициганила в мене в портовому кварталі одна особа, яка зуміла геть обчистити мене тільки тому, що була на диво подібна до тієї проклятої кицьки. Без грошей, без годинника, без ілюзій відчалював я від берегів Європи й не дуже сумував, коли ми випливли з гавані. А потім я сидів на палубі, як оце ви, дивився на Південний Хрест, на пальми, і серце моє тануло в грудях. "Ах, ліси, тиша, самота!" – мріяв я. Що ж, самоти я доволі зазнав. Мене послали не в Батавію чи Сурабаю, не в місто, де є люди, і клуби, і гольф, і книжки, і газети, а – зрештою, назва тут ролі не грає – в один із глухих окружних постів за два дні їзди залізницею від найближчого міста.

Кілька нудних засушених урядовців, кілька напівбілих тубільців – оце було й усе моє товариство, а крім нього, куди оком не кинь, – тільки ліс та плантації, нетрі та болота.

Спочатку було ще сяк-так. Я провадив наукові студії. Одного разу, коли віце-резидент під час інспекційної поїздки перевернувся з автомобілем і зламав собі ногу, я без помічників зробив йому операцію, про яку тоді багато говорилося. Я збирав отрути й тубільну зброю, робив сотні всіляких дрібниць, аби тільки не пуститися берега. Але все це тривало доти, доки в мене ще була сила, привезена з Європи; потім я почав засихати. Тих декілька європейців мені набридли, я порвав із ними стосунки, почав пиячити й мріяти бозна про що. Мені ж бо залишилося конати ще там тільки три роки, потім я здобував волю одержував пенсію, міг вернутися до Європи й почати життя заново. Я, власне, вже нічого не робив, тільки чекав, сидів у своєму барлозі й чекав. І так я був би гибів там ще й досі, якби не вона… якби всього цього не сталося…

Голос у пітьмі замовк. І люлька вже не жевріла. Стало так тихо, що я знов почув шумування води, яку розтинав носом пароплав, і далекий, глухий стукіт машини. Я залюбки закурив би цигарку, але боявся, що сірник яскраво спалахне й кине відблиск на його обличчя. Він усе мовчав. Я не знав, чи він скінчив, чи замріявся, чи спить, такою мертвою здавалася мені його мовчанка.

Раптом гучно, уривчасто вдарив корабельний дзвін: перша година. Він стрепенувся: я знов почув дзенькіт скла. Мабуть, його рука намацувала пляшку. Ось він хильнув із неї, потім раптово знов обізвався, але цього разу вже напруженіше й жагучіше.

– Ну от… стривайте… ну от, це було так. Сиджу я там у своїй проклятій халупці, сиджу, як павук у павутинні, вже довгі місяці нікуди не виходячи. Було це саме після дощової пори. Цілі тижні хлюпало мені на дах, мов із потоків, і за весь той час до мене ніхто навіть носа не поткнув, жоден європеєць; день у день я сидів удома з своїми жовтими

жінками й своїм добрячим віскі. Мене саме тоді опосіла нудьга, я був хворий Європою; коли я читав у якомусь романі про освітлені вулиці й білих жінок, у мене аж пальці починали тремтіти. Не можу вам до пуття змалювати той стан, то особлива тропічна хвороба: шалена, гарячкова і водночас безсила туга за батьківщиною. Отак я сидів тоді, здається, над географічним атласом, і марив про подорожі. Коли це зненацька хтось схвильовано стукає в двері, і я бачу на порозі свого боя й одну з жінок. Обоє аж очі повитріщали з подиву. Вимахуючи руками, перебиваючи одне одного, вони спішать повідомити, що на мене чекає якась дама, леді, біла жінка.

Я схоплююся з місця. Я ж не чув, щоб під'їздив якийсь екіпаж чи автомобіль. Біла жінка, тут, у цій глушині?

Я кидаюся до сходів, але перемагаю себе й вертаюся. Позираю в дзеркало й нашвидку трохи причепурююсь. Я нервуюсь, непокоюся, мене мучить якесь неприємне передчуття, бо я не знаю нікого в світі, хто захотів би мене відвідати просто з приязні. Врешті збігаю наниз.

У вітальні на мене чекає дама. Вона квапливо підходить до мене. Обличчя їй закриває густа подорожня вуаль. Я хочу привітатися, але вона випереджає мене.

– Добрий день, докторе, – каже вона по-англійському (мова її видається мені занадто гладенькою й неначе наперед завченою). – Пробачте, що вдерлася до вас так зненацька. Але ми були саме на станції, наш автомобіль залишився там. – "Чому ж вона не під'їхала до будинку?" – похоплююсь я. – І ось я згадала, що ви живете тут. Я вже стільки наслухалась про вас, ви зробили справжнє чудо з нашим віце-резидентом, його нога загоїлась, наче й не була зламана, він знову грає в гольф. Еге ж, у нас і досі ще всі про це говорять, і ми залюбки віддали б свого буркуна хірурга і решту двох лікарів на додачу, якби ви приїхали до нас. І взагалі, чому вас ніде не видно? Живете, наче йог…[29]

І так торохтить без угаву, дедалі швидше й швидше, не дає мені й слова сказати. Щось нервове й неспокійне відчувається в її порожній балаканині, і той неспокій передається й мені. Чого вона так багато говорить, питаю я себе, чому не відрекомендується, не скине вуалі? Гарячка в неї, чи що? Може, вона хвора? Чи божевільна? Я щодалі більше нервуюсь, це ж смішно: я стою перед нею, мов німий, а вона заливає мене повінню слів. Нарешті вона зупиняється, щоб передихнути, і я прошу її нагору. Вона дає своєму боєві знак залишитись і перша рушає сходами.

– Як тут гарно у вас, – каже вона, оглядаючи мою кімнату. – Ох, яка розкіш – книжки! Я хотіла б їх усі прочитати!

Вона підходить до поличок і переглядає заголовки книжок. Вперше, відколи я вийшов до неї, вона на хвилину замовкає.

– Дозвольте запропонувати вам чаю? – питаюся я.

Вона не обертається, стоїть і розглядає спинки книжок.

– Ні, дякую, докторе… Нам треба зразу ж їхати далі… в мене мало часу… це ж просто була коротенька прогулянка… Ох, у вас є й Флобер, я його так люблю… гарна, просто чудова річ його "Education sentimentale"…[30] Бачу, ви читаєте й по-французькому… Чого тільки ви не знаєте!.. Так, вас, німців, усього вчать у школі… Це ж така розкіш – знати стільки мов… Віце-резидент такий захоплений вами, каже, що ви єдиний хірург, до якого він ліг би під ніж… Наш старий лікар здатен хіба тільки грати в бридж… До речі, ви знаєте (вона все ще говорить не обертаючись), мені й самій спало сьогодні на думку, що добре було б порадитися з вами… а оскільки ми саме проїздили повз вас, то я й вирішила… Ну, та вам, може, ніколи сьогодні… я краще заїду іншим разом…

"Ага, нарешті ти виклала свої карти!" – миттю подумав я, але й оком не змигнув, тільки запевнив її, що вважатиму за велику честь для себе стати їй у пригоді тепер чи коли завгодно.

– В мене немає нічого страшного, – сказала вона, напівобернувшись до мене й гортаючи одночасно якусь книжку, взяту з полички, – так собі, дрібниці… жіночі прикрощі… запаморочення, млість. Сьогодні вранці, коли ми їхали, мені на повороті раптом стало погано, і я зомліла… боєві довелося підвести мене й принести води… ну, може, шофер їхав занадто швидко… як ви гадаєте, докторе?

– Так важко щось сказати. У вас часто буває така млість?

– Ні… тобто так… останнім часом… так, саме останнім часом мені буває млосно й нудно…

Вона знов повертається до шафи, кладе книжку на місце, бере іншу й починає її гортати. Мені чудно, чого вона їх гортає так… так нервово, чому не підводить очей з-під вуалі? Я навмисне нічого не кажу. Хай почекає. Нарешті вона знов озивається, так, наче просто хоче побалакати:

– Правда ж, докторе, боятися нічого? Це не якась тропічна хвороба?… Небезпеки немає?…

– Мені треба спершу пересвідчитись, чи у вас немає гарячки. Дозвольте, я перевірю ваш пульс…

Я підходжу до неї, але вона легенько відхиляється.

– Ні, ні, в мене немає гарячки… напевне немає… Я міряла собі щодня температуру, відколи почалася ця млість. Гарячки немає, рівно тридцять шість і чотири. І з шлунком у мене все гаразд.

Якусь мить вагаюся. В мені росте підозра: я почуваю, що цій жінці чогось від мене треба, ніхто ж не поїде в таку глушину, щоб порозмовляти про Флобера. Я примушую її чекати хвилину, другу. Потім кажу навпростець:

– Вибачте, можна мені поставити вам цілком одверто кілька запитань?

– Звісно, адже ж ви лікар, – відповідає вона, але тієї ж миті знов обертається до мене спиною й починає перебирати книжки.

– Є у вас діти?

– Так, є син.

– А чи не було у вас… чи не було у вас раніше… я хочу сказати – тоді… не було у вас такого стану?

– Був.

Голос її став тепер зовсім інакший – ясний, виразний, діловий, уже не нервовий.

– А чи не може бути, що ви… вибачте мені за таке запитання… що ви й тепер у такому стані?

– Може.

Вона відповідає різко й гостро, наче відрізує слова. На її повернену в профіль обличчі не здригається жодна рисочка.

– Найкраще було б, пані, якби я вас оглянув… Дозвольте попрохати вас… перейти до другої кімнати.

Враз вона обертається. Крізь вуаль я відчуваю її холодний рішучий погляд, спрямований просто на мене.

– Ні… в цьому немає потреби… я цілком упевнена в своєму стані.

Голос на мить замовкає. Знову брязкає в пітьмі налита чарка.

– Отже, слухайте… але спершу спробуйте вдуматись у все це. До чоловіка, якого доконує самота, вдирається жінка, вперше за довгі роки біла жінка переступає його поріг… і враз я відчуваю в кімнаті присутність чогось зловісного, якоїсь небезпеки. Я весь похолов: мене охопив острах перед непохитною рішучістю цієї жінки, що почала з бездумної балаканини, а потім раптом твердо й гостро поставила свою вимогу. Бо ж я знав, чого вона від мене хотіла, угадав від самого початку – не вперше жінки зверталися до мене з таким проханням, але ж вони приходили не так, вони приходили засоромлені, благали, плакали, заклинали врятувати їх. А тут була… о, тут була непохитна, просто чоловіча рішучість… від першої ж миті я відчув, що ця жінка сильніша за мене… що вона може накинути мені свою волю, як захоче… Але ж… але ж і в мені здіймалася якась злість… чоловіча гордість, запеклість, бо я… я вже сказав, що від першої ж миті, ба навіть раніше: ще не встиг я побачити цю жінку, як відчув у ній свого ворога.

Спершу я мовчав. Мовчав завзято і вперто. Я відчував, що вона дивиться на мене крізь вуаль, – дивиться відверто, вимогливо й хоче примусити мене заговорити. Але я так легко не піддавався. Я заговорив, проте… ухильно, несвідомо перейнявши її бездумний, байдужий тон. Я вдавав, що не розумію її, бо хотів – не знаю, чи ви зможете зрозуміти це, – хотів примусити її висловитись ясніше, а не самому пропонувати свої послуги, навпаки… я хотів, щоб вона мене просила… саме вона, за те, що прийшла така самовпевнена, така владна… А крім того, я знав, яку силу мають наді мною такі бундючні, холодні жінки.

Отож я розводився про те, що їй нема чого боятися, така млість завжди буває під час вагітності, навпаки, вона може бути навіть запорукою її нормального розвитку. Я наводив приклади з медичних журналів… Я говорив, говорив спокійно й легко, розглядаючи її випадок, як щось цілком буденне, і… все чекав, що вона мене спинить. Я знав, що вона не витримає.

І справді, вона різко перебила мене, махнувши рукою, наче відкидаючи геть усі заспокійливі розмови.

– Мене, докторе, не це турбує. Тоді, коли я народила сина, здоров'я моє було в кращому стані… а тепер я вже не та… у мене з серцем негаразд…

– Он як, із серцем негаразд? – начебто й справді стурбувався я. – Зараз послухаємо.

Я вдав, ніби встаю і йду по стетоскоп. Та вона миттю зупинила мене. Голос її звучав тепер різко і владно, наче команда.

– У мене з серцем негаразд, докторе, і я прошу вас вірити мені на слово. Я не хотіла б гаяти час на огляд – гадаю, що ви могли б мені трохи більше довіряти. Я, здається, виявила вам досить довір'я.

Тепер це вже була боротьба, відвертий виклик. І я прийняв його.

– Довір'я вимагає відвертості, цілковитої відвертості. Говоріть ясно, адже я лікар. І насамперед скиньте вуаль, сядьте ось тут, облиште книжки і всі ці викрутаси. До лікаря не приходять під вуаллю.

Вона гордо випросталась і глянула на мене. На мить вона завагалася. Потім сіла й відкинула вуаль. Я побачив її обличчя, саме таке, яке й боявся побачити: непроглядне, вольове, самовпевнене, позначене не залежною від років красою, з сірими очима, що часто

бувають в англійок, – здавалося б, дуже спокійні, але бачиш, який у них сховано вогонь. Ці тонкі стиснені вуста вміють берегти таємницю. Хвилинку ми дивилися одне на одного – вона владно й допитливо, з такою холодною жорстокістю, що я не витримав і мимоволі відвів очі.

Вона злегка постукувала пальцями по столі. Отже, теж нервувалася. Раптом вона швидко сказала:

– Чи ви знаєте, докторе, чого я від вас хочу, чи, може, не знаєте?

– Здається, знаю. Але краще поговорімо навпростець. Ви хочете звільнитися від цього свого стану… хочете, щоб я допоміг вам позбутися запаморочення й млості, усунувши… усунувши причину. Так?

– Так.

Як лезо гільйотини, впало це слово.

– А чи ви знаєте, що такі справи небезпечні… для обох сторін?…

– Знаю.

– Що закон їх забороняє?

– Бувають випадки, коли їх не тільки забороняють, а, навпаки, радять.

– Але тоді потрібен лікарський висновок.

– Отже, й зробіть його. Ви ж лікар.

Ясно, твердо, навіть оком не змигнувши, вона дивилась на мене. Це був наказ, і я, слабкодухий, тремтів, захоплений демонічною силою її

волі. Але я ще пручався, не хотів показати, що мене вже розчавлено. "Тільки не поспішай! Зволікай скільки можеш! Примусь її прохати", – жевріло в мені якесь невиразне бажання.

– Це не завжди залежить від одного лікаря. Але я ладен… порадитися з колегою в лікарні…

– Мені вашого колеги не треба… я прийшла до вас.

– Дозвольте дізнатися, чому саме до мене?

Вона холодно дивилася на мене.

– Скажу вам і це. Тому, що ви живете осторонь, що ви не знаєте мене, що ви добрий лікар і що ви… – вона вперше затнулася, – мабуть, недовго пробудете в цих краях, особливо, якщо зможете повезти додому чималу суму.

У мене мороз пробіг по спині. Цей сухий, чисто гендлярський розрахунок приголомшив мене. Вона ще навіть не пробувала просити мене, але вже давно все обрахувала, спершу вистежила мене, а потім почала цькувати. Я відчував, як її демонічна воля зломлювала мене, проте завзято опирався. Ще раз примусив себе заговорити по-діловому, майже іронічно.

– І цією чималою сумою я… я міг би користатися як завгодно?

– Коли ви допоможете мені й негайно виїдете.

– А знаєте ви, що я таким чином втрачаю право на пенсію?

– Я відшкодую її вам.

– Ви говорите дуже ясно… Але я хочу ще більшої ясності. Яку суму визначили ви на гонорар?

– Дванадцять тисяч гульденів. Чек з виплатою в Амстердамі.

Я затремтів… затремтів з гніву і… з захвату. Все вона обрахувала – і суму, і спосіб виплати, що змушував мене виїхати, вона позаочі оцінила й купила мене, визначила мою долю, певна своєї влади. Я ладен був дати їй ляпаса… Та коли я, тремтячи, підвівся – вона теж устала – і глянув їй просто в очі, подивився на її міцно стиснені вуста, що не хотіли просити, на її горде чоло, що не хотіло схилитись, мене враз опанувала якась… якась непоборна жага… жага насильства. Мабуть, і вона це відчула, бо звела брови; так роблять, коли хочуть присадити когось настирливого. Між нами блиснула відверта ворожнеча. Я знав, що вона мене ненавидить, тому що я їй потрібний, а я ненавидів її за те… за те, що вона не хотіла просити. Тієї миті, тієї однісінької мовчазної миті ми вперше порозумілися цілком відверто. Потім, наче слизька гадюка, в мій мозок заповзла одна думка, і я сказав… я сказав їй…

Але стривайте, так ви не зрозумієте як слід, що я зробив… що сказав… Мені треба спочатку з'ясувати вам, як вона… як та божевільна думка в мені зародилася…

Знов у темряві тихенько брязнуло скло. А голос став ще схвильованіший.

– Не думайте, що я хочу виправдовуватися, применшувати свою провину… Але інакше ви не зрозумієте мене… Не знаю, чи я коли-небудь був доброю людиною, але… начебто помагати людям я завжди любив… У моєму собачому житті в тропіках то була єдина втіха – користаючись жменькою тих знань, що їх тобі втовкли в мозок, зберегти життя комусь живому… Я відчував тоді себе Господом Богом… Справді, то були мої найкращі хвилини, коли прибігав якийсь жовтошкірий хлопчисько, аж синій з жаху, вкушений гадюкою, з ногою, мов колода, слізно благаючи,

щоб йому не відтинали ноги, і мені щастило його врятувати. Цілими годинами їхав я до якої-небудь жінки, що лежала в гарячці; навіть так, як хотіла ця, я помагав ще в Європі, в клініці. Але тоді я бодай відчував, що комусь потрібний, знав, що рятую когось від смерті або від розпуки, – а цього саме й треба тому, хто помагає: свідомості, що ти потрібен іншому. Але ця жінка – не знаю, чи зможу вам пояснити, – хвилювала, дратувала мене вже від тієї самої хвилини, як увійшла, наче мимохідь, до мого дому. Своєю пихою вона викликала в мені опір, будила все… як би сказати… будила все придушене, приховане, лихе. Мене просто до нестями доводило те, що вона вдавала з себе леді й водночас байдуже, тверезо пропонувала мені угоду, де йшлося про життя і смерть… І крім того… крім того… врешті, від гри в гольф ніхто ж не вагітніє… я знав… тобто я раптом із жахливою чіткістю уявив собі – оце й була та думка, – що ця холодна, гордовита, спокійна жінка, яка зневажливо звела брови над крицевими очима, тільки-но прочитавши в моєму погляді відмову… так, майже обурення… що вона два чи три місяці тому качалася в ліжку з якимось чоловіком, гола, як тварина, і, може, аж стогнала з утіхи, і тіла їхні впивалися одне в одне, як і вуста в поцілунку… Оце, оце й була та думка, що обпалила мене, коли вона глянула на мене так гордовито, так бундючно, зовсім як англійський офіцер… і тоді, тоді все напружилося в мені… мене опосіло нестямне бажання принизити її… від тієї миті я бачив крізь одяг її голе тіло… від тієї миті я тільки й жив думкою взяти її, вирвати стогін з її жорстоких уст, побачити цю холодну, горду жінку в розпалі жаги, як той інший, якого я не знав. Ось… ось що хотів я вам пояснити… Хоч як низько я був упав, а проте як лікар я ніколи не намагався зловживати своїм становищем… Але тут була не хіть, тут не було нічого сексуального, справді не було… адже вам я признався б… тільки жагуче прагнення перемогти її гордощі… перемогти як жінку… Здається, я вже вам казав, що гордовиті, холодні на вигляд жінки завжди мали силу наді мною… але тепер, тепер до цього додавалося ще й те, що я вже сім років не мав білої жінки, не зустрічав опору… Місцеві дівчата, щебетливі, гарненькі створіння, аж дрижать з почуття побожної пошани, коли їх бере білий чоловік, "пан"… вони розпливаються в покорі, вони завжди приступні, завжди готові слугувати вам, сміючись тихим горловим сміхом… але саме ця

покірливість, ця рабська послужливість отруює все задоволення… Розумієте ви тепер, розумієте, який я був приголомшений, коли в мене несподівано з'явилася ця жінка, повна гордощів і зненависті, наглухо замкнута, жінка, що дражнила мене своєю таємницею й згадкою про недавню пристрасть… коли вона зухвало ввійшла до клітки такого чоловіка, як я, такого самітного, зголоднілого, відрізаного від цілого світу напівзвіра… Ось… ось це я хотів вам сказати, щоб ви зрозуміли все інше… збагнули те, що сталося далі. Отож… повний якоїсь злісної жаги, отруєний думкою про неї, голу, розпашілу в обіймах чоловіка, я весь напружився і, вдаючи байдужого, холодно сказав:

– Дванадцять тисяч гульденів?… Ні, я не згоден.

Вона глянула на мене й трохи зблідла. Вона вже, мабуть, здогадалася, що відмовляюся я не через жадобу грошей. Та все ж запитала:

– Скільки ж ви хочете?

Я кинув свій холодний тон.

– Будемо грати відкритими картами. Я не гендляр… я не бідний аптекар із "Ромео й Джульєтти", що продає отруту за corrupted gold… [31] я, швидше, цілковита протилежність гендляреві… таким способом ви свого не досягнете.

– То ви не хочете зробити цього?

– За гроші – ні.

На мить між нами запала мовчанка. Стало так тихо, що я вперше почув її віддих.

– Чого ж ви ще можете хотіти?

Тепер я вже не міг себе опанувати.

– По-перше, я хочу, щоб ви… щоб ви не звертались до мене як до крамаря, а як до людини. Щоб ви, коли вам треба моєї допомоги, не тицяли зразу ж свої мерзенні гроші… а попрохали… попрохали б мене як людину допомогти вам як людині… Я не тільки лікар, у мене є не тільки приймальні години… а бувають ще й інші… може, ви саме й прийшли в таку годину…

Вона хвилинку мовчить. Потім її рот злегенька кривиться, тремтить, і вона швидко каже:

– Отже, якби я вас попрохала… то ви зробили б це?

– Ось ви вже знову торгуєтесь – ви згодні попрохати мене аж тоді, коли я наперед пообіцяю, що задовольню ваше бажання. Ні, ви спершу попрохайте мене, аж тоді я вам дам відповідь.

Вона стріпує головою, як норовистий кінь, і гнівно дивиться на мене.

– Ні, я вас просити не буду. Краще загину!

Враз мене охоплює злість, шалена, божевільна злість.

– Так? То я вимагатиму, коли ви не хочете просити. Гадаю, що мені не треба висловлюватися ясніше, – ви знаєте, чого я від вас хочу. Тоді… тоді я допоможу вам.

На мить вона остовпіла. Потім – о, я не можу, не можу сказати вам, який то був жах, – потім обличчя її наче скам'яніло, а далі… далі вона несподівано зареготала… просто в вічі мені зареготала з невимовною погордою… та погорда розтоптала мене… і водночас ще дужче сп'янила… Той зневажливий регіт був подібний до вибуху – такий раптовий, такий навальний, сповнений такої велетенської, нечуваної

сили, що я… так, я… я ладен був кинутись на землю й цілувати її ноги. Це тривало одну лише мить… наче блискавка вдарила в мене… враз вона обернулась і швидко пішла до дверей.

Я мимохіть кинувся за нею… прохати вибачення, благати її… бо ж моя воля була остаточно зломлена… але вона ще раз обернулась і сказала… ні, наказала:

– Не смійте йти за мною або вистежувати мене… А то пожалкуєте.

І тільки двері грюкнули за нею.

Знов вагання. Знов мовчанка… Знов тільки шум, наче то місячне світло шуміло, ллючись потоками. І нарешті – знов той голос:

– Грюкнули двері… проте я стояв непорушно на місці… Я був ніби загіпнотизований її наказом… чув, як вона зійшла сходами вниз, як зачинила внизу двері… все я чув і всією своєю істотою рвався за нею… щоб… я не знаю, чого… щоб покликати її назад, чи вдарити, чи задушити… але бігти за нею… за нею… І все ж бігти я не міг. Мої ноги були наче спаралізовані електричним струмом… мене блискавкою влучив у саму душу її владний погляд… Я знаю, цього не можна ні пояснити, ні розповісти… вам, мабуть, смішно, але я все стояв і стояв… Минуло декілька хвилин – може, п'ять, може, й десять, – аж доки я зміг одірвати ногу від підлоги…

Та ледве я ступив ногою, як уже палав, як мене вже охопила гарячка поспіху… Я прожогом злетів зі сходів… Вона ж могла піти тільки до станції… Я кидаюся до повітки по велосипед, бачу, що забув ключа, виламую засув, аж бамбук тріщить і розлітається на цурпалки… і ось я вже на велосипеді женуся наздогін за нею… Я мушу… мушу її наздогнати, доки вона ще не сіла в автомобіль… я мушу з нею поговорити…

Я мчу, тільки дорога мигтить повз мене… і аж тепер бачу, як довго простояв отупілий там нагорі… Коли це… на повороті в лісі перед самою станцією бачу її, вона йде квапливо, рішуче, а за нею бой… Але й вона, мабуть, побачила мене, бо щось каже боєві… той зупиняється, а вона йде далі сама… Що вона задумала? Чому хоче бути сама?… Може, хоче поговорити зі мною так, щоб він не чув?… Я шалено натискаю на педалі… Враз щось кидається мені навперейми на дорогу… її бой. Я ледве встигаю крутнути кермо і… лечу додолу…

Лаючись, підводжуся з землі… мимоволі замахуюсь кулаком, щоб заїхати бевзневі в пику, однак він спритно ухиляється… Я підіймаю велосипеда й хочу сісти на нього… Але той поганець знову підскакує до мене, хапає за велосипед й мимрить каліченою англійською мовою:

– You remain here.[32]

Ви не жили в тропіках… Ви не знаєте, яке то зухвальство, коли такий жовтошкірий негідник хапає за велосипед білого "пана" і йому, "панові", наказує залишатися на місці. У відповідь я б'ю його кулаком межи очі… він заточується, та велосипеда не випускає… його очі, його вузенькі, боягузливі очі широко розплющені й повні рабського страху… але він тримає за кермо, тримає страшенно міцно…

– You remain here, – белькоче він знову.

На щастя, в мене не було з собою револьвера, а то я неодмінно був би застрелив його.

– Геть, поганцю! – кричу тільки я.

Він, зіщулившись, дивиться на мене, а керма не пускає. Я ще раз б'ю його по голові, проте він і далі тримає велосипеда. Тоді мене охоплює лють… її вже не видно, може, вона встигла й поїхати… Я завдаю йому справжнього боксерського удару в підборіддя – такого, що він валиться

додолу… Тепер велосипед мій вільний… сідаю на нього, проте він не їде… під час нашої боротьби погнулася шпиця… Гарячково, тремтячими руками пробую вирівняти її… нічого не виходить… Тоді я кидаю велосипеда серед шляху поряд із тим негідником, що встає, весь закривавлений, і відступає вбік… А потім – ні, ви не можете зрозуміти, яка це ганьба, коли європеєць там на очах у всіх… але я вже не тямив, що роблю… в мене була тільки одна думка: наздогнати її, перехопити… і я побіг… побіг, як навіжений, сільською вулицею, повз халупи, де жовтошкіра голота товпилася в дверях, щоб побачити, як біжить біла людина, як біжить доктор.

Піт заливав мені очі, коли я прибіг на станцію… Моє перше запитання було: "Де автомобіль?…" – "Щойно від'їхав…" Люди вражено дивилися на мене: я, мабуть, здався їм божевільним, коли прибіг спітнілий і заляпаний грязюкою, ще здалеку вигукуючи своє запитання… На дорозі за станцією я побачив білу хмарку диму за автомобілем… їй пощастило втекти… пощастило, як щастило зробити все, що надумала й спланувала її тверда, жорстока воля.

Але втеча їй не помогла… В тропіках між європейцями немає таємниць… усі там знають одне одного, кожна дрібниця стає подією… Не даремно простояв її шофер цілу годину перед урядовим бунгало… Через кілька хвилин я довідуюсь про все… Знаю, хто вона… що живе вона в… ну, в головному місті округи, за вісім годин їзди звідси залізницею… що вона… ну, скажімо, дружина солідного комерсанта, страшенно багата, англійка, з гарної родини… знаю, що її чоловік пробув п'ять місяців в Америці і має повернутися найближчими днями, щоб забрати її з собою до Європи…

А вона – і ця думка, немов отрута, пече мене в жилах, – вона щонайбільше два чи три місяці вагітна…

Досі я вам міг ще все розповісти зрозуміло… може, тільки тому, що до цієї миті я ще сам розумів себе… сам, як лікар, ставив діагноз свого стану. Але далі в мене почалася ніби гарячка… я вже не володів собою…

тобто я добре знав, яке безглузде було все те, що я робив, але вже не міг опанувати себе… я не розумів уже самого себе… я, мов шалений, біг далі, маючи перед собою одну мету… А втім, стривайте… може, я зумію вам якось пояснити… Ви знаєте, що таке "амок"?

– Амок?… Щось пригадую… Це такий вид сп'яніння в малайців…

– Це щось більше за сп'яніння… Це сказ, подібний до собачого… напад кровожерної, безглуздої мономанії, яку не можна порівняти ні з яким видом алкогольного отруєння… Живучи там, я сам спостерігав кілька випадків цієї жахливої таємничої хвороби – коли йдеться про інших, то ми завжди дуже розумні й ділові, – та мені так і не вдалося з'ясувати її причини. Вона має якийсь зв'язок із кліматом, із тією важкою, загуслою атмосферою, що тисне на нерви, як буря, аж поки, нарешті, вони не витримають… Отже, про амок… ось як воно буває: якийсь малаєць, простий і добродушний, сидить собі й попиває своє питво… сидить отупілий, байдужий, млявий… так як і я сидів у своїй кімнаті… І враз він зривається на ноги, хапає ножа й кидається на вулицю… мчить усе далі й далі… сам не знаючи куди… Хоч би хто трапився йому на дорозі, людина чи тварина, він убиває його своїм ножем, а побачивши кров, він ще дужче лютішає… Піна виступає в нього на губах, він виє, як дикий звір… і біжить, біжить, біжить, не дивиться ні праворуч, ні ліворуч, тільки біжить із закривавленим ножем у руці, верещить і мчить своїм жахливим, неухильним шляхом… Люди по селах знають, що жодна сила не може зупинити того, кого жене амок… тому, вгледівши його, вони кричать, щоб попередити інших: "Амок! Амок!" – і всі перед ним розбігаються… а він мчить, нічого не чує, нічого не бачить навколо і вбиває все, що зустріне… аж доки його застрілять, як скаженого пса, або він сам, вкритий піною, повалиться на землю…

Я бачив таке одного разу з вікна свого бунгало… то було страшне видовисько… але тільки тому, що я бачив це, я розумію себе в ті дні… бо так, точнісінько так, так само жахливо, нерухомо дивлячись поперед себе, не озираючись ні праворуч, ні ліворуч, так само нестямно кинувся я бігти… за тією жінкою… Я вже не знаю тепер, що я робив, так

неймовірно швидко все відбулося… через десять хвилин, ні, що я кажу, через п'ять, через дві хвилини після того, як я довідався все про цю жінку, взнав її ім'я, адресу, історію її життя, я помчав на позиченім велосипеді додому, шпурнув до валізи костюм, ухопив гроші і поїхав візком на залізничну станцію… поїхав, не попередивши окружного урядовця… не призначивши собі заступника, кинувши напризволяще дім… Мене обступили слуги, здивовані жінки про щось у мене допитувались, але я не відповідав, не оглядався… поїхав на залізницю і найпершим поїздом – до міста… Не минуло й години від тієї миті, як ця жінка ввійшла до моєї кімнати, а я встиг уже через неї розбити вщент своє життя і мчав, гнаний амоком, у порожнечу…

Я мчав і мчав, на відчай душі… О шостій годині вечора я приїхав… у десять хвилин на сьому був у її будинку і звелів доповісти про себе… Це було… ви розумієте… найбезглуздіше, найдурніше, що я міг зробити… але ж той, кого жене амок, невидющий, він не бачить, куди біжить… За кілька хвилин служник вернувся… і сказав ввічливо й холодно… що пані погано себе почуває і не може мене прийняти…

Я вийшов заточуючись… Цілу годину я крутився навколо будинку, охоплений божевільною надією, що, може, вона пошле по мене… аж потім найняв собі кімнату в готелі на набережній і замовив дві пляшки віскі… Віскі й подвійна доза вероналу помогли мені… я нарешті заснув… і той тупий, каламутний сон був єдиним перепочинком у моїй гонитві між життям і смертю.

Вдарив корабельний дзвін – два тверді, ваговиті удари, що довго бриніли тремтливою луною в м'якому, майже непорушному повітрі й помалу розтанули в тихому, неугавному плюскоті, що все долітав із-під носа корабля і вплітався в нитку схвильованого оповідання. Чоловік, що сидів у пітьмі навпроти мене, мабуть, злякано здригнувся, мова його урвалась. Я знову почув, як рука почала нишпорити між пляшками, почув тихе булькотіння. Потім, наче заспокоївшись, він трохи певнішим голосом повів далі:

– Все, що було потім, я навряд чи зможу вам розказати. Тепер я гадаю, що в мене була пропасниця, в кожному разі, я був надміру знервований, майже божевільний – мене гнав амок, як я вже сказав. Та не забувайте, що я приїхав у вівторок уночі, а в суботу, як я встиг дізнатися, мав прибути пароплавом із Йокогами її чоловік, отже, залишалося тільки три дні, три короткі дні, щоб зважитись і допомогти їй. Зрозумійте: я знав, що повинен допомогти їй негайно, а не міг поговорити з нею. І саме потреба попрохати в неї вибачення за свою смішну, свою жахливу поведінку штовхала мене вперед. Я знав, як дорога кожна хвилина, знав, що це для неї питання життя або смерті, і все-таки не мав змоги шепнути їй хоча б слово, дати їй який-небудь знак, бо її перелякала моя несамовита й безглузда погоня.

Це було… ага, стривайте… це було так, як буває, коли хтось біжить попередити іншого, що його хочуть убити, а той вважає його самого за вбивцю і біжить далі назустріч своїй загибелі… Вона бачила в мені лише божевільного, який женеться за нею, щоб її принизити, а я… що може бути гірше, безглуздіше… я вже й не думав про те… моя воля була остаточно зламана, я тільки хотів допомогти їй, зробити послугу… я пішов би на вбивство, на злочин, аби тільки їй допомогти… Та вона, вона цього не розуміла. Вранці, щойно прокинувшись, я відразу побіг до її будинку. Перед дверима стояв бой, той самий бой, якого я вдарив в обличчя, і, вгледівши мене здалека – він напевне чекав на мене, – швиденько шмигнув у двері. Може, він тільки хотів попередити її про мій прихід… може… ох, ця непевність, як вона мене тепер мучить!.. Може, тоді вже все було приготовлене, щоб мене прийняти, але, побачивши його, пригадавши свою ганьбу, я сам не наважився ще на одну спробу… Коліна в мене задрижали. Перед самим порогом я повернувся й пішов геть… пішов, коли вона, може, чекала на мене, так само страждаючи.

Тепер я вже зовсім не знав, що робити в чужому місті, яке пекло мене в п'яти вогнем… Раптом мені сяйнула одна думка; я миттю гукнув візника, поїхав до того самого віце-резидента, якому допоміг тоді на своєму пункті, й звелів про себе доповісти… В моїй зовнішності було, мабуть, щось незвичайне, бо він подивився на мене якось перелякано і

крізь його ввічливість проглядала тривога… видно, він уже вгадав у мені людину, гнану амоком… Я рішуче заявив йому, що прошу перевести мене до міста, бо на своєму пункті я вже не можу довше витримати… я мушу переїхати негайно… Він поглянув на мене… не можу вам пояснити як… ну, як дивиться лікар на хворого…

– Нерви у вас розхиталися, любий докторе, – сказав він, – я це чудово розумію. Але все можна буде влаштувати, тільки трохи підождіть… ну, скажімо, тижнів чотири… Мені треба спочатку знайти вам заступника.

– Я не можу чекати жодного дня, – відповів я.

Знов той самий чудний погляд.

– Доведеться вже вам якось потерпіти, докторе, – сказав він поважно, – ми не маємо права залишати пост без лікаря. Проте я обіцяю вам, що сьогодні ж уживу всіх заходів.

Я стояв перед ним, зціпивши зуби, – вперше я виразно відчув, що я продана людина, раб. У мені вже закипало обурення, але він улесливо випередив мене:

– Ви відвикли від людей, докторе, а це теж своєрідна хвороба. Ми всі тут дивувалися, чому ви ніколи не приїздите сюди, ніколи не берете відпустки. Вам треба товариства, розваги. Приходьте хоч і сьогодні ввечері, – у нас бал у губернатора, там буде вся наша колонія. Тут багато є таких, що давно вже хотіли з вами познайомитись, частенько про вас розпитували й висловлювали побажання, щоб ви переїхали сюди.

Останні його слова вразили мене. Розпитували про мене? Може, вона? Я зразу наче переродився і, якнайчемніше подякувавши віце-резидентові за запрошення, пообіцяв, що прийду вчасно. І вчасно прийшов, навіть занадто вчасно. Чи треба вам казати, що нетерплячка

пригнала мене першим у велику залу урядового будинку. Я чекав, мовчазні жовтошкірі слуги вешталися навколо мене, нечутно ступаючи босими ногами по паркеті, і, як здавалось моїй притьмареній свідомості, глузували з мене за моєю спиною. Протягом чверті години я був єдиним європейцем серед слуг, що безмовно готували все до вечірки, такий самітний, що чув цокання годинника в кишені свого жилета. Нарешті з'явилися кілька урядовців із своїми родинами, а потім сам губернатор, що почав зі мною довгу розмову; я уважно слухав його і, як мені здавалося, влучно відповідав, аж доки… доки враз у нападі якоїсь нез'ясовної нервовості втратив усю свою витримку й почав відповідати не те що треба. Хоч я стояв спиною до дверей, але зразу відчув, що ввійшла вона, що вона вже тут. Я не міг би пояснити вам, яким чином виникла в мене ця тривожна певність, але, ще розмовляючи з губернатором і прислухаючись до його слів, я відчував за собою її присутність. На щастя, губернатор швидко скінчив розмову – мені здається, що коли б він не відпустив мене, то я, знехтувавши ввічливістю, був би обернувся, таке сильне було це дивне напруження моїх нервів, так жагуче хотілось мені поглянути назад. І справді, тільки-но озирнувшись, я побачив її на тому самому місці, де несвідомо її відчув. Вона стояла в жовтій бальній сукні з глибоким викотом; матово мерехтіли, як слонова кістка, її прекрасні вузькі плечі. Стояла і розмовляла серед гурту гостей. Вона всміхалася, але мені здавалось, що на її обличчі проступає ледь помітне напруження. Я підійшов ближче – вона не могла мене бачити чи, може, не хотіла – і дивився на ту усмішку, що привітно і ввічливо грала на її тонких устах. І та усмішка знову сп'янила мене, бо вона… ну, бо я знав, що вона вдавана, що то брехня, шедевр мистецтва гри. Сьогодні середа, блиснуло мені в голові, в суботу прибуває пароплав з її чоловіком… як вона може так усміхатися, так… так самовпевнено, так безтурботно усміхатися й недбало гратися віялом, замість того, щоб розтрощити його зі страху? Я… сторонній… й дрижав уже два дні, очікуючи тієї години… я, сторонній, переживав за неї її страх, її відчай… а вона прийшла на бал й усміхається, усміхається, усміхається…

Десь позаду заграла музика. Почалися танці. Якийсь літній офіцер запросив її; вона, попрохавши пробачення, покинула своїх співрозмовників і пішла під руку з ним повз мене до другої зали. Коли вона побачила мене, по її обличчю враз пробіг вираз страшної натуги – але тільки на одну мить, потім вона (доки я ще вагався, привітатися з нею чи не привітатись) ввічливо кивнула мені головою, як випадковому знайомому:

– Добрий вечір, докторе!

Мить, і вона вже пройшла. Ніхто б не зміг здогадатися, що ховалося в погляді тих сіро-зелених очей, навіть я, я сам того не знав. Чому вона зі мною привіталася?… Чому враз пізнала мене?… Чи була це самооборона, чи крок до замирення, чи тільки збентеження з несподіванки? Не можу сказати вам, який я був схвильований, усе в мені розбурхалося до дна, ладне вихопитись назовні. Я дивився, як вона, спершись на руку офіцера, спокійно пливла залою у вальсі, з незворушним, безтурботним виразом на обличчі, а я ж добре знав, що вона… що вона, так само як і я… думає тільки про те… тільки про те, що лише нам двом серед усієї цієї юрби відома страшна таємниця… а вона танцювала вальс… У ті хвилини моя тривога, моє бажання врятувати її і мій захват були ще більші, ніж будь-коли. Не знаю, чи хто стежив за мною, але своєю поведінкою я напевне зраджував більше, ніж вона хотіла приховати, – я, бачте, ніяк не міг дивитися в інший бік, я мусив… так, я мусив дивитися на неї, я поїдав її очима, я здалеку впивався в її незворушне обличчя, чи не спаде часом хоч на мить із нього маска. Вона, мабуть, відчула мій упертий погляд, і їй стало неприємно. Коли вона верталася під руку зі своїм кавалером, вона владно блиснула на мене очима, наче наказувала відійти геть. Чоло знову перетнула зморшка гордого гніву, яку я вже раз бачив.

Але… але… я ж вам казав… мене гнав амок, я не озирався ні праворуч, ні ліворуч. Я миттю зрозумів її – той погляд казав: "Не привертай уваги! Опануй себе!" Я знав, що вона… як би це сказати?… що вона вимагає від мене стриманості тут, у залі, повній людей… я

розумів, що коли б я тепер пішов додому, то завтра вона напевне прийняла б мене, що вона тільки тут, тільки тут хоче позбутися моєї настирливості, яку можуть помітити присутні, що вона – і цілком слушно – боїться з мого боку якоїсь негарної вихватки… Бачите… я знав усе, я розумів наказ у її погляді, та що ж, коли… коли те, що на мене найшло, було сильніше від розуму: мені треба було з нею поговорити. Отож я непевною ходою підійшов до гурту, де вона стояла й розмовляла, і, хоч знав лише декого з присутніх, приєднався до них, охоплений одним непереможним бажанням: чути, як вона говорить. А проте я щоразу зіщулювався, мов побитий собака, коли її погляд холодно перебігав по мені, наче то був не я, а полотняна портьєра, до якої я прихилився, або повітря, яке злегенька ворушило ту портьєру. Проте я стояв і ждав хоч єдиного слова від неї, хоч якоїсь ознаки примирення, усе стояв, не зводячи з неї тупого погляду, німий, як пень, серед загальної розмови. Безумовно, всім уже впала в око моя безглузда поведінка, бо ніхто не озивався до мене жодним словом; і їй, мабуть, завдавала муки моя присутність.

Чи довго б я так простояв, не знаю… може, цілу вічність… я не здатен був скинути чари, що скували волю мою. Я був немов паралізований своєю шаленою впертістю… Та вона не витримала… враз обернулася до чоловіків напрочуд легко й невимушено, як завжди, і сказала:

– Я трохи стомлена… хочу сьогодні раніше лягти… На добраніч!

І ось вона вже пройшла повз мене, байдуже й холодно кивнувши головою… Я встиг ще помітити сувору зморшку в неї на чолі, а потім уже бачив лише її плечі, білі, горді, оголені плечі. Минула якась мить, поки я зрозумів, що вона йде… що я вже не побачу її, не поговорю з нею цього вечора, цього останнього вечора, коли ще можливий рятунок… і так я стояв, скам'янілий, на місці, аж доки зрозумів це… а тоді… тоді…

Але чекайте… чекайте… а то ви не зрозумієте, як безглуздо, як по-дурному я вчинив… Я повинен спершу змалювати залу, де все це

відбувалося… То була велика зала урядового будинку, вся залита світлом і майже порожня… величезна зала. Пари пішли танцювати, чоловіки – грати в карти… тільки по кутках невеличкими гуртками стояли, розмовляючи, гості… отже, зала була порожня, кожний рух упадав у вічі під яскравим світлом люстр… І вона легкою, неквапливою ходою йшла через ту залу – тільки плечі її біліли над жовтою сукнею – і часом відповідала на поклони… Важко навіть розказати, як вона трималася. То був королівський спокій, гордий і прекрасний, який мене в ній так захоплював… Я… я залишився на місці, як уже сказав вам. Я був наче паралізований, аж поки зрозумів, що вона вже йде… а коли я зрозумів це, вона була вже в другому кінці зали, біля самих дверей… Тоді… о, мені й досі соромно згадувати про це… тоді щось ніби штовхнуло мене, і я побіг, чуєте – побіг… не пішов, а побіг за нею, гупаючи черевиками так, що аж луна пішла по залі… Я чув свій тупіт, помічав, як усі вражено дивилися на мене… я мало не згорів із сорому… ще біжучи, я усвідомив, який божевільний мій вчинок… але не міг… не міг зупинитися… В дверях я її наздогнав… Вона обернулась… її очі пронизали мене сірою крицею, ніздрі задрижали з гніву… я саме хотів щось промимрити… як вона… як вона… раптом засміялася… дзвінко, безжурно, щиро… і сказала голосно, щоб усі чули:

– Ох, докторе, аж тепер ви згадали про той рецепт моєму малому… оці мені вчені!..

Ті, що стояли поблизу, добродушно засміялися… я зрозумів, я був просто вражений: як же майстерно врятувала вона становище!.. Понишпоривши в гаманці, я видер з блокнота чистий аркушик, вона спокійно взяла його і… подякувавши мені холодною усмішкою… пішла. Спершу мені полегшало… я побачив, що вона вміло загладила те, що я наробив своїм божевіллям… що становище врятовано… але я зараз же збагнув, що для мене все вже втрачено, що ця жінка ненавидить мене за мою дурну гарячковість… ненавидить дужче, ніж смерть… я розумів, що тепер хоч би приходив під її двері й сотні разів, вона буде проганяти мене, як собаку.

Хитаючись, я йшов назад через залу й відчував, що люди дивляться на мене… в мене був, мабуть, дивний вигляд… Я пішов до буфету, випив одну за одною дві, три, чотири чарки коньяку… це мене врятувало від непритомності… мої нерви не витримували, вони були наче порвані… Потім я викрався надвір якимись бічними дверима, нишком, немов злочинець… Ні за які скарби на світі не перейшов би я ще раз ту залу, де стіни ще берегли відгомін її сміху… Я пішов… не знаю добре, куди, я пішов… по якихось шинках… і напився, напився, як той, хто хоче залити в собі всі почуття… але… але мені не вдалось одурманити себе… сміх той все лунав у мені, різкий і злісний… того проклятого сміху я не міг заглушити… Потім я ще блукав у гавані… револьвера я залишив у готелі, а то напевне був би застрелився. Я ні про що більше не думав і з одною цією гадкою пішов додому… з гадкою про ліву шухляду в комоді, де лежав мій револьвер… з єдиною цією гадкою.

А що я тоді не застрелився… то, присягаюся вам, не через боягузтво… Для мене був би порятунок натиснути на зведений уже холодний курок… але як би вам це пояснити… я почував, що маю ще обов'язок… так, той самий обов'язок надати допомогу людині, яка її потребує, той проклятий обов'язок… Мене до нестями доводила думка, що я можу ще бути корисний їй, що я їй потрібний… Я ж повернувся до готелю вранці в четвер, а в суботу… я вам казав… у суботу мав прибути пароплав, і я знав, що ця жінка, ця гоноровита, горда жінка не витримає своєї ганьби перед чоловіком і перед світом… Ох, яких мук завдавали мені думки про безглуздо згайнований дорогоцінний час, про мою божевільну нерозважність, бо через неї я вже не міг допомогти… цілими годинами, присягаюся вам, ходив я по кімнаті й сушив собі голову, як би наблизитись до неї, виправдати свою помилку, допомогти їй… Що вона вже не пустить мене до свого дому, я був певен… бо ще всіма своїми нервами відчував її сміх і гнівне тремтіння ніздрів… годинами, цілими годинами борсався я в своїй тісній триметровій кімнаті… а вже був день, уже бралося до полудня…

І враз щось штовхнуло мене до столу… я вихопив жмуток поштового паперу й почав писати їй… я все написав… скиглив, як пес, прохав у неї

пробачення, називав себе божевільним, злочинцем… благав її довіритись мені… Присягався, що негайно зникну, зникну з міста, з колонії, а якщо вона захоче, то навіть зі світу… аби тільки вона пробачила мені, довірилась й дозволила допомогти їй у цю останню, нещасну годину… Двадцять сторінок списав я тією маячнею… Мабуть, то був божевільний, неможливий лист, схожий на гарячкове марення, бо коли я встав від столу, то був геть упрілий… кімната крутилася перед очима… довелося випити склянку води… Аж тоді я спробував перечитати листа, але мені стало страшно вже від перших слів… Тремтячими руками я згорнув його і вже взявся був за конверта… коли враз мені сяйнула краща думка. Я знайшов справжнє, вирішальне слово. Я ще раз схопив перо й дописав на останній сторінці: "Чекаю тут, у набережному готелі, на Ваше пробачення. Якщо до сьомої години не одержу відповіді, то застрелюся".

Потім подзвонив боєві й звелів йому віднести листа. Нарешті сказано все… все!

Щось брязнуло біля нас і покотилося. То він необережним рухом перевернув пляшку з-під віскі. Я чув, як рука його нишпорить по палубі; нарешті він знайшов порожню пляшку і, замахнувшись, викинув її за борт. Кілька хвилин він мовчав, потім повів далі ще гарячковіше, ще схвильованіше, квапливіше, ніж раніш.

– Я вже не вірю ні в що… для мене немає ні неба, ні пекла… а коли й є пекло, то я вже його не боюся – воно не може бути жахливіше за ті години, які я пережив від полудня до вечора… Уявіть собі маленьку кімнатку, розпечену сонцем, що, чим ближче до півдня, то стає гарячіша… маленьку кімнатку, де є місце тільки на стіл, стілець і ліжко… На тому столі – нічого, крім годинника й револьвера, а біля столу – людина… людина, що нічого не робить, а лише вдивляється в секундну стрілку годинника… людина, що не їсть, не п'є, не курить, не рухається… а весь час… чуєте?… весь час, три години поспіль… вдивляється в білий кружечок циферблата і в маленьку стрілку, що, цокаючи, оббігає той кружечок… Отак я… отак я перебув той день,

увесь час лише ждав, ждав, ждав… але ждав так, як… як людина, що її жене амок, – тупо, вперто, як тварина, із скаженою, простолінійною завзятістю.

Я… не буду вам змальовувати тих годин… та й не зумів би їх змалювати… я вже й сам не розумію, як можна було таке пережити, не… не збожеволівши… Отож у двадцять дві хвилини на четверту… я добре знаю, бо дивився на годинника… раптом хтось постукав до мене в двері… Я плигаю… плигаю, як тигр на свою здобич, одним скоком через усю кімнату до дверей, розчахую їх… під дверима стоїть перелякане китайча з запискою. Я жадібно вихоплюю її в нього з рук, і воно миттю зникає.

Розгортаю записку, хочу прочитати… й не можу… Перед очима в мене розпливаються червоні кола… уявіть собі ту муку… нарешті, нарешті я маю слово від неї, а літери мигтять і танцюють у мене перед очима… Занурюю голову в воду… в очах яснішає… Знову берусь до записки й читаю:

"Запізно! Але чекайте вдома. Може, я ще вас покличу".

Підпису немає. Папірець зім'ятий, відірваний від якогось старого проспекту… слова накидані олівцем, похапцем, абияк, немов під час втечі, на підвіконні або в кареті… не знаю, чому та записка так схвилювала мене… В ній було щось страшне, щось таємниче… якоюсь невимовною тривогою, якимось жахом війнуло мені в душу від тої таємничої записки… а проте… проте я був щасливий… вона мені написала, я ще міг жити, міг їй ще допомогти… і може… міг би… ох, мене зразу опосіли найнеможливіші, найхимерніші мрії й сподіванки… Сотні, тисячі разів перечитував я ту записку, я цілував її… оглядав, чи нема в ній якогось забутого, непоміченого слова… дедалі заплутанішими, хаотичнішими ставали мої марення, то був якийсь фантастичний сон з розплющеними очима… мене ніби паралізувало, я чи то спав, чи то не спав, отупілий і водночас напружений… Так тривало, може, хвилини, а може, й цілі години…

Враз я стрепенувся… Чи не постукав хтось?… Я затамував віддих… хвилина, дві мертвої тиші… А потім знов тихий, наче шурхіт миші, тихий, але настирливий стукіт… Я зірвався на ноги, ще не зовсім отямившись, розчинив двері – там стояв бой, її бой, той самий, якому тоді я заїхав кулаком у зуби… Його смагляве обличчя було сіре, як попіл, а збентежений погляд віщував лихо… мене охопив жах…

– Що сталося? – насилу вимовив я.

– Come quickly,[33] – відповів він… і більше нічого…

Я миттю збіг сходами вниз, він за мною… Садо, маленький візок, стояв унизу, ми сіли в нього…

– Що сталося? – запитав я вдруге…

Він мовчки глянув на мене, весь тремтячи, зціпивши зуби… Я запитав його ще раз – він мовчав далі… Я ладен був знову вдарити його в зуби кулаком, але… мене зворушила його собача відданість тій жінці… і я вже більше не розпитував… Візок мчав так швидко людними вулицями, що перехожі, лаючись, розскакувались навсібіч. Ми виїхали з європейського кварталу на узбережжі в убогішу частину міста й подалися ще далі, в крикливу метушню китайського кварталу… нарешті ми опинилися в вузенькій вулиці, десь край міста… Візок зупинився перед низенькою халупою… Вона була брудна, вгрузла в землю, з вулиці – крамничка, освітлена лойовою свічкою… Котрась із тих халабуд, за якими ховаються курильні опіуму та будинки розпусти, злодійські кубла та комори крадених речей… Бой хапливо постукав… двері ледь прочинилися, крізь щілину зашепотів якийсь голос, нудно про щось допитуючись… Нарешті у мене ввірвався терпець, я зіскочив з візка, штовхнув прочинені двері… стара китаянка, злякано скрикнувши, втекла… бой увійшов за мною і повів мене вузьким коридором… відчинив ще одні двері… двері в темну кімнату, де тхнуло горілкою і згуслою кров'ю… Там щось застогнало… і я пішов навпомацки туди…

Голос знов урвався. А далі він уже швидше захлипав, ніж заговорив:

– Я… я навпомацки пішов туди… Там… там, на брудному матраці… лежало… скорчене з болю… лежало зранене людське тіло… лежала вона…

В темряві я не бачив її обличчя… Мої очі ще не призвичаїлись… я намацав тільки її руку… гарячу… гарячу, як вогонь… У неї був жар, страшний жар… і я здригнувся з жаху… я зразу все збагнув… вона втекла… втекла від мене сюди… Дала себе покалічити першій-ліпшій брудній китаянці тільки тому, що тут сподівалася краще сховати свою таємницю… дала себе зарізати якійсь відьмі, а не довірилась мені… тільки тому, що я, божевільний… не поберіг її гордості, не допоміг їй одразу… тому, що смерті вона боялась не так, як мене…

Я крикнув, щоб дали світло. Бой скочив у коридор – огидна китаянка тремтливими руками принесла чадну гасову лампу… Я насилу стримався, щоб не схопити стару відьму за горлянку… вона поставила лампу на стіл… жовте світло впало на змучене тіло… І враз… враз із мене як рукою зняло весь мій сказ і гнів, весь той брудний накип пристрастей… тепер я був лише лікар, людина, що помагає, досліджує, людина, озброєна знанням… я забув про себе… свідомість моя проясніла, і я став на боротьбу з страшною небезпекою… Голе тіло, про яке я палко мріяв, я відчував тепер тільки як… як би вам сказати… як матерію, як організм… я вже не бачив її, бачив тільки життя, що боролося зі смертю, людину, що корчилась у смертельних муках… Її кров, її гаряча, свята кров стікала по моїх руках, але я не відчував ні хвилювання, ні жаху… я був лише лікар… я бачив тільки страждання… бачив…

Я відразу побачив, що все пропало, коли не станеться якогось чуда… Вона була скалічена злочинною, невправною рукою й стікала кров'ю… а в мене не було чим зупинити кров. У тій смердючій норі не було навіть чистої води… все, до чого я доторкався, було липке від бруду…

– Нам треба негайно їхати в лікарню, – сказав я. Та ледве я встиг це сказати, як змучене тіло враз підвелося.

– Ні… ні… краще вже смерть… щоб ніхто не дізнався… щоб ніхто не дізнався… додому… додому…

Я розумів… вона вже боролася тільки за свою таємницю, за свою честь… не за життя… І я послухався… Бой приніс ноші… ми поклали її… і так… знесилену, в гарячці, наче мертву… понесли її в темряві… додому… відганяючи переляканих слуг… як злодії, занесли до її кімнати й замкнули двері… А потім… потім почалась боротьба, довга боротьба зі смертю.

Зненацька в плече мені судомно вп'ялася рука, і я мало не скрикнув зі страху й болю. Викривлене, наче машкара, обличчя виринуло з темряви й наблизилось до мене. Я побачив білі вишкірені зуби, побачив скельця окулярів, що в блідому відблиску місячного світла жевріли, наче двоє величезних котячих очей. Тепер він уже не говорив – він трусився й кричав у нападі шаленого гніву:

– Чи знаєте ви, чужа людино, що спокійно сидите собі тут на палубі, що мандруєте світами задля розваги, чи знаєте ви, як помирає людина? Чи траплялося вам колись бути присутнім при смерті, чи бачили ви, як корчиться тіло, як посинілі нігті впиваються в порожнечу, як хрипить горлянка, як кожна частка тіла, кожний палець опирається невблаганній смерті, як вилазять очі з орбіт, охоплені жахом, що його не віддаси словами? Чи переживали ви це коли-небудь, – ви, гуляща людино, турисче, ви, що балакаєте про допомогу як про обов'язок? Я часто бачив смерть як лікар… то був для мене клінічний випадок, факт… я… так би мовити, вивчав його, – але переживав тільки один раз… я разом з нею терпів муки, разом з нею помирав тієї ночі… тієї жахливої ночі, коли сидів біля її постелі й напружував мозок, щоб хоч що-небудь пригадати, придумати, винайти проти кровотечі, яка ніяк не припинялася, проти гарячки, що на моїх очах спалювала її… проти смерті, яка підходила все ближче й ближче і яку я не міг відігнати. Чи

розумієте ви, що це означає – бути лікарем, знати про всі хвороби, почувати себе зобов'язаним допомагати, як ви мудро сказали, – а проте сидіти безсило коло людини, що помирає, знати й бути безсилим… знати тільки одне, тільки жахливу правду, що допомогти не можеш… не можеш, хоч би ти навіть перерізав собі всі жили… бачити, як улюблене тіло безпорадно спливає кров'ю, корчиться з болю, слухати пульс, який то частішає, то зовсім завмирає… бути лікарем і не знати нічого, анічогісінько… тільки сидіти, і бубоніти молитву, наче стара баба в церкві, а потім знов погрожувати кулаками нікчемному богові, про якого ти тільки й знаєш, що його нема… Ви розумієте це? Розумієте?… Я… я тільки одного не розумію, як… як люди не помирають разом із хворими в такі хвилини… Як вони другого дня встають після сну й чистять собі зуби, зав'язують краватку… Як можна ще жити після того, що я витерпів, відчуваючи, як та порошинка життя, перша людина, за яку я боровся всією своєю істотою, яку я всіма силами своєї душі хотів затримати, вислизає у мене з рук… кудись відлітає, страждаючи… дедалі швидше й швидше, хвилина за хвилиною, а я в своєму запаленому мозку не знаходжу нічого, що могло б її затримати…

І до того ж, щоб жорстоко подвоїти мою муку, ще й це… Сидячи біля її постелі – я дав їй морфію, щоб угамувати біль, і дивився, як вона лежала з гарячими скронями, гарячими, але блідими, – отже… сидячи там, я весь час відчував за спиною в себе очі, втуплені в мене з страшною натугою… То бой сидів там навпочіпки на підлозі й бубонів якісь молитви… Коли ми ззиралися, то в його погляді… ні, я не можу вам цього змалювати… в його по-собачому відданому погляді я читав таке благання, таку вдячність… він простягав до мене руки, наче заклинав урятувати її… ви зрозумійте: до мене, до мене простягав він руки, як до Бога… до мене… неспроможного нічого вдіяти… я ж бо знав, що все пропало… що я тут такий самий зайвий, як та комашка, що лазить по землі… Ох, як той погляд мучив мене… та фанатична, сліпа віра в моє вміння… мені хотілось нагримати на нього, вдарити його ногою, стільки болю завдавав мені його погляд… а проте я відчував, що ми зв'язані один з одним нашою любов'ю до неї… нашою таємницею. Він сидів позад мене, зіщулившись у темний клубок, як той звір, що чигає на

здобич… Тільки-но я щось загадував, він миттю схоплювався і, нечутно ступаючи босими ногами, приносив те, що я хотів, тремтячий, сповнений надії, що ось у цьому лік… рятунок… Я знаю, він дав би собі жили перетяти, аби лише їй допомогти… така то була жінка, таку владу мала вона над людьми… а я… я не мав сили врятувати хоч би краплину її крові… О, та ніч, та жахлива ніч, та нескінченна ніч між життям і смертю!

Над ранок вона ще раз опритомніла… розплющила очі… тепер вони вже не були бундючні й холодні… в них блимала вогким блиском гарячка… вона повела очима по кімнаті, не впізнаючи її… Потім глянула на мене: здавалося, вона задумалась, силкується пригадати щось, вдивляючись у моє обличчя… і враз… я побачив… вона пригадала… якийсь страх, якесь обурення… щось вороже, гнівне скривило їй лице… вона ворухнула руками, неначе хотіла втекти… геть, геть від мене… я бачив, що вона пригадала собі… ту годину, коли я… Але потім вона отямилась… глянула на мене спокійніше, але дихала важко… я побачив, що вона хоче говорити, хоче щось сказати… Руки знов напружились… вона хотіла підвестись, але не мала сили… Я почав заспокоювати її, нахилився над нею… тоді вона подивилась на мене довгим, сповненим муки поглядом. Її губи тихо ворухнулися… їй уже забракло голосу, і вона сказала ледь чутно:

– Ніхто не знатиме?… Ніхто?

– Ніхто, – сказав я якомога твердіше, – обіцяю вам.

Та її очі ще були неспокійні… Неслухняними, зашерхлими губами вона на превелику силу вимовила:

– Заприсягніться мені… ніхто не знатиме… заприсягніться!

Я підняв руку, як до присяги. Вона глянула на мене… таким… таким невимовним поглядом… ніжним, теплим і вдячним… так, справді,

справді вдячним… Хотіла ще щось сказати, та вже не мала снаги… Довго лежала вона, цілком знесилена тим напруженням, з заплющеними очима. Потім почалося жахливе… жахливе… ще довгу, тяжку годину боролася вона… Тільки над ранок настав кінець…

Він довго мовчав. Я помітив це аж тоді, коли серед тиші пролунав дзвін – один, два, три потужних удари, – три години. Місячне світло примерхло, але вже якась інша, непевна жовтава ясність тремтіла в повітрі, і часом налітав легенький вітер. Ще півгодини, година, і настане день, і все це страхіття розтане в ясному світлі. Тепер я бачив риси оповідача виразніше, бо тінь не лягала вже так густо й чорно в наш закуток, – він здійняв шапку, і я побачив голий череп і змучене обличчя, що здалося мені ще жахливішим. Та ось блискучі скельця його окулярів повернулися знову в мій бік, він випростався, і в голосі його забриніли глузливі, гострі нотки.

– Для неї вже все скінчилося – але для мене ні. Я був на самоті з мерцем – сам у чужому домі, сам у місті, що не зносило таємниць, а я… я повинен був оберігати таємницю… Ви тільки уявіть собі ситуацію: жінка з найкращого товариства колонії ще вчора ввечері цілком здорова танцювала на балу в губернатора і раптом лежить мертва в своєму ліжку… біля неї сидить чужий лікар, якого начебто прикликав її служник… Ніхто в будинку не бачив, коли й звідки він прийшов… уночі її принесли на ношах і потім замкнули двері… а вранці вона вже мертва… Аж тоді покликали слуг, і враз цілий будинок залементував… миттю про це дізнаються сусіди, все місто… і тільки одна людина може все це пояснити… я, чужинець, лікар з далекого поста… Приємна ситуація, правда ж?

Я знав, що мене чекало. На щастя, зі мною був бой, надійний хлопець, що вичитував кожне бажання у мене з очей, – навіть той жовтошкірий дикун розумів, що треба ще буде витримати важку боротьбу. Я тільки сказав йому:

– Пані бажає, щоб ніхто не довідався, що сталося.

Він подивився мені в очі, і в його погляді, вологому, відданому, як у пса, блиснула рішучість:

– Yes, sir.[34]

Більше він не промовив нічого. Але витер криваві сліди на підлозі, дав усьому лад, – і саме та його рішучість вернула й мені рівновагу.

Зроду ще не виявляв я такої енергії й ніколи вже не виявлятиму. Коли людина втратила все, то за останнє вона змагається завзято й відчайдушно, – а це останнє в мене був її заповіт, її таємниця. Я цілком спокійно приймав людей, розповідав їм усім ту саму вигадану історію: мовляв, бой, якого вона послала по лікаря, зустрів мене випадково на вулиці. Та оповідаючи це й удаючи спокійного, я чекав… чекав вирішальної хвилини… огляду тіла, без якого не можна було сховати її в домовину, а з нею й її таємницю… Не забудьте, що був уже четвер, а в суботу мав приїхати її чоловік…

О дев'ятій годині мене нарешті сповістили, що прийшов міський лікар. Я посилав по нього – він був мій начальник і водночас суперник, той самий лікар, про якого вона свого часу так зневажливо висловлювалась і якому було вже, мабуть, відоме моє бажання перевестися до міста. Тільки-но він глянув на мене, я відчув, що він мій ворог. Але саме це й додало мені сили.

Ще в передпокої він запитав:

– Коли померла пані?… – він назвав її ім'я.

– О шостій годині ранку.

– А коли вона послала по вас?

– Об одинадцятій вечора.

– Ви знали, що я її лікар?

– Так, але не можна було гаятися… а крім того… небіжчиця побажала, щоб прийшов саме я. Вона заборонила кликати іншого лікаря.

Він пильно подивився на мене: на його блідому, трохи зарослому салом обличчі з'явився рум'янець, я відчув, що він був ображений. А мені саме цього й треба було, я прагнув якнайшвидше докінчити справу, бо знав, що мої нерви довго не витримають. Він хотів відповісти мені щось ущипливе, але роздумав і звисока сказав:

– Ну що ж, коли ви гадаєте, що можете без мене обійтися, то все ж мій службовий обов'язок – ствердити смерть… і від чого вона настала.

Я не відповів і пустив його вперед. Потім вернувся до дверей, замкнув їх і поклав ключа на стіл. Він здивовано звів брови:

– Що це означає?

Я спокійно став проти нього.

– Ідеться не про те, щоб знайти справжню причину смерті, а про те, щоб її приховати. Ця жінка покликала мене, щоб я… щоб я зарадив наслідкам невдалого втручання… я вже не міг її врятувати, але обіцяв урятувати її честь, і я це зроблю. І прошу вас допомогти мені.

Він аж очі витріщив з дива.

– Ви хочете, – промовив він, затинаючись, – щоб я, урядовий лікар, покрив злочин?

– Так, саме цього я хочу, бо не маю іншої ради.

– Щоб я за ваш злочин…

– Я вже вам сказав, що й не торкався до цієї жінки, а то… а то я не стояв би отут перед вами й давно наклав би на себе руки. Свою провину – коли хочете, назвемо так її вчинок – вона вже спокутувала, і світ про неї нічого не повинен знати. І я не дозволю, щоб честь цієї жінки була тепер ще й без потреби заплямована.

Мій рішучий тон ще більше його роздратував.

– Ви не дозволите!.. Он як… Ну, ви ж мій начальник… чи принаймні думаєте стати ним… Спробуйте лишень наказувати мені!.. Я зразу подумав собі, що тут якась брудна історія, коли вас викликають із вашого закамарка… Гарну ж ви практику тут маєте… І чудовий почин… А тепер я візьмуся до огляду, я сам, і будьте певні, що протокол, під яким стоятиме мій підпис, буде правдивий. Я не підпишу брехні.

Я був цілком спокійний.

– Дарма! Цього разу вам таки доведеться її підписати. А то ви не вийдете звідси.

І я сягнув рукою до кишені – револьвера в мене з собою не було. Але він здригнувся. Я підступив до нього ближче й глянув йому в вічі.

– Послухайте, що я вам скажу… щоб уникнути найгіршого. Мені моє власне життя байдуже… і чуже так само… я, бачите, дійшов до краю… мені важливе ще тільки одне – дотримати свою обіцянку і зберегти в таємниці причину цієї смерті… Слухайте: я даю вам слово честі – як ви підпишете посвідку, що ця жінка померла… померла, ну, скажімо, внаслідок якогось нещасного випадку, то я протягом тижня покину це місто, цю країну… що я, коли ви захочете, візьму револьвера й пущу собі кулю в лоб, тільки-но труна опиниться в землі і я буду певен, що ніхто…

розумієте, ніхто вже не зможе нічого рознюхати. Сподіваюся, що це вас задовольнить, мусить задовольнити.

У моєму голосі було, мабуть, щось загрозливе, щось небезпечне, бо, коли я мимохіть підступив до нього ближче, він раптом відсахнувся, такий нажаханий, як… як ті люди, що тікають від гнаного амоком, коли він скажено мчить уперед, вимахуючи ножем. І він зразу став інакший… якось зіщулився й знітився… горда постава де й ділася. Він пробубонів, ніби ще опираючись:

– Я ще ніколи не підписував фальшивого посвідчення… та вже щось придумаємо… всяке ж буває в житті… Але не міг же я так зразу…

– Авжеж, не могли, – допоміг я йому. ("Тільки мерщій!.. мерщій!.." – стукало у мене в скронях). – Але тепер, коли ви знаєте, що тільки боляче вразили б живого і жорстоко зневажили б померлу, то, звичайно, не будете вагатися.

Він кивнув головою. Ми підійшли до столу. За декілька хвилин посвідчення було готове (його згодом опублікували в газетах – воно цілком імовірно малювало картину паралічу серця). Потім він підвівся й глянув на мене.

– Ви виїдете цього ж таки тижня, правда?

– Даю вам слово честі.

Він знову глянув на мене. Я помітив, що він хоче здаватися суворим і діловитим.

– Я негайно замовлю труну, – сказав він, щоб приховати свою ніяковість. Але щось, мабуть, прозирало в мені, якась страшна мука… бо він раптом простягнув мені руку й несподівано щиро стиснув мою. – Хай вам щастить упоратися з цим, – додав він.

Я не зрозумів, що він мав на думці. Може, я був хворий? Чи… божевільний? Я провів його до дверей, відімкнув їх, але замкнув за ним уже на превелику силу. Потім у мене знов застукало в скронях, усе захиталось і закрутилось переді мною, і коло самого її ліжка я повалився на підлогу… так… так, як без тями падав гнаний амоком наприкінці свого шаленого бігу.

Він знов замовк. Мене морозило – може, від того, що перший подмух ранішнього вітру легкою хвилею прошумів над кораблем? Але на змученому обличчі – тепер я вже добре бачив його в блідому світанку – знову відбилося зусилля волі.

– Не знаю, скільки я пролежав отак на маті. Аж раптом хтось торкнув мене за плече. Я стрепенувся. То був бой, що в боязкій шанобливій поставі стояв переді мною і тривожно зазирав мені в очі.

– Сюди хочуть ввійти… хочуть побачити її…

– Не впускати нікого!

– Так… але…

В очах його був переляк. Він хотів сказати щось, але не зважувався. Вірну тварину щось мучило.

– Хто це?

Він дивився на мене й тремтів, наче боявся, що я його вдарю. Потім сказав, не називаючи ім'я… звідки в такої первісної істоти раптом береться стільки чуйності? Чому в деякі хвилини якусь незвичайну делікатність виявляють цілком темні люди?… Він сказав… тихо й боязко:

– Він.

Я зірвався на ноги… Я відразу зрозумів і вмить запалав жагучим прагненням побачити незнайомця. Розумієте, хоч як воно чудно… але серед тієї муки, серед тієї гарячки бажань, тривоги й метушні я цілком забув про "нього"… забув, що до цієї справи причетний ще один чоловік… той, кого ця жінка кохала, кому вона в запалі пристрасті віддала те, в чому відмовила мені… Дванадцять годин, добу тому я був би ще ненавидів того чоловіка, міг би роздерти його на шматки… А тепер… я не можу, не можу вам сказати, як мені кортіло побачити його… полюбити його… за те, що вона його любила.

Я миттю опинився біля дверей. Там стояв молоденький, зовсім молоденький русявий офіцер, дуже несміливий, дуже тендітний, дуже блідий. Він був як дитина, такий… такий зворушливо молодий… І мене страшенно зворушило, що він силкувався бути міцним, витриманим чоловіком… приховати своє хвилювання… Я зразу ж помітив, що в нього тремтіла рука, коли він сягнув до кашкета… Мені кортіло обняти його… за те, що він був саме такий, яким я хотів бачити чоловіка, що володів цією жінкою… не спокусник, не чванько… ні, ще майже дитині, чистій, ніжній істоті подарувала вона себе.

Юнак стояв переді мною геть зніяковілий. Мій жадібний погляд і схвильовані рухи ще дужче його збентежили. Маленькі вусики над губами зрадливо тремтіли… цей молодий офіцер, цей хлопчина насилу стримувався, щоб не заплакати.

– Вибачте, – промовив він нарешті, – я б хотів… я б хотів… ще раз… побачити…

Мимоволі, сам того не помічаючи, я обняв його, чужу людину, за плечі й повів, як ведуть хворого. Він глянув на мене здивовано, безмежно теплим і вдячним поглядом… уже тієї миті між нами зародилася свідомість якоїсь спільності… Ми підійшли до небіжчиці… Вона лежала біла на білих простирадлах… я відчув, що моя присутність все ж таки заважає йому… тому відійшов назад, щоб лишити його з нею на самоті. Він підходив до неї помалу, такою… такою непевною, важкою

ходою… З того, як сіпалися в нього плечі, я бачив, який біль крає його серце… Він ішов, як… як людина, що йде проти жахливого буревію… і враз перед ліжком упав навколішки… точнісінько так, як раніш упав я.

Я підскочив до нього, підвів його і посадовив у крісло. Він уже не соромився і в гіркому плачі виливав свою муку. Я не міг вимовити ні слова, тільки несвідомо гладив рукою його русявий, м'який, як у дитини, чуб. Він схопив мене за руку… так лагідно і водночас боязко… і враз я відчув на собі його пильний погляд…

– Скажіть мені правду, докторе, – простогнав він, – вона наклала на себе руки?

– Ні, – відповів я.

– А… а чи хто-небудь… чи хто-небудь винен у її смерті?

– Ні, – сказав я знову, хоч щось підкочувалось мені до горла і я ладен був крикнути йому: "Я! я! я!.. І ти… Ми обидва! І її впертість, її злощасна впертість!" – Але я стримався і ще раз проказав: – Ні… ніхто не винен… Доля винна!

– Не можу повірити, – простогнав він, – не можу. Ще позавчора вона була на балу, всміхалася, кивнула мені. Як же могло таке статися?

Я розповів якусь довгу вигадану історію. Навіть йому я не зрадив її таємниці. Всі ті дні ми були як два брати, наче осяяні почуттям, що нас об'єднало… Ми не звіряли його один одному, але обидва відчували, що все наше життя належало тій жінці… Інколи в мене з уст ладне було зірватися заборонене слово, але я зціплював зуби, – і він не довідався, що вона носила від нього дитину… що я ту дитину, його дитину, мав убити й що вона забрала її з собою в безвість. А все ж ми говорили тільки про неї в ті дні, поки я переховувався в нього… бо – я забув вам сказати – мене розшукували… Її чоловік приїхав, коли труна вже була

забита… він не хотів повірити в те, що було сказано в посвідці… Ходили всілякі чутки… і він розшукував мене… Але я не міг зважитись на зустріч із ним – адже я знав, що через нього вона страждала… Я ховався… чотири дні не виходив з дому, ми обидва не виходили… її коханий купив для мене під чужим ім'ям місце на кораблі, щоб я міг утекти… Як злодій, прокрався я вночі на палубу, щоб ніхто не впізнав мене… Я покинув там усе, що мав… свій дім з усім доробком своєї семирічної праці. Все майно моє кинуте напризволяще – бери, хто хоче… а начальство, мабуть, звільнило вже мене за те, що я без дозволу залишив свій пост… Але я більше не міг жити в тім домі, в тім місті… в тім світі, де все нагадувало мені її… Як злодій, я вибрався вночі… аби тільки втекти від неї… аби тільки забути…

Та коли… коли я ступив на пароплав… уночі… опівночі… мій приятель був зі мною… тоді… тоді саме піднімали щось краном… щось гранчасте, чорне… труну… ви чуєте, її труну… вона гналася за мною, як я гнався раніше за нею… І я повинен був стояти й удавати з себе стороннього, бо він, її чоловік, теж був тут… Він везе її тіло до Англії… мабуть, хоче там зробити розтин… Він забрав її… тепер вона знов належить йому… вже не нам… не нам обом… Але я ще тут… я йтиму з нею до кінця… він не довідається… не повинен довідатись… я зумію захистити її таємницю від будь-якого замаху… від того негідника, через якого вона пішла на смерть… Нічого, нічого він не довідається… Її таємниця належить мені, тільки мені…

Ви розумієте тепер… розумієте… чому я не можу дивитись на людей… слухати їхній сміх… бачити, як вони фліртують і паруються… бо там унизу… в трюмі між лантухами чаю та кокосових горіхів стоїть труна… Я не можу туди зазирнути, там зачинено… але я відчуваю це всіма своїми нервами, щомиті відчуваю… навіть тоді, коли тут грають вальси й танго… Це безглуздя, на дні моря лежать мільйони мерців, під кожною п'яддю землі, на яку ми ступаємо, гниє труп… але я не можу, не можу стерпіти, що вони влаштовують тут маскаради й так хтиво регочуться… Небіжчиця… я знаю, чого вона від мене хоче, відчуваю, на що вона там унизу чекає… я знаю, що мій обов'язок… що я ще не скінчив

свого шляху… бо ще не врятував її таємницю… вона ще не відпускає мене…

На середній палубі зачовгали кроки, зашаруділи швабри: матроси почали прибирати. Він здригнувся, наче спійманий на гарячому: на його безкровному обличчі проступив ляк. Він устав і промимрив:

– Ну, я піду вже… піду…

Але страшно було дивитися на нього: погляд порожній, очі запухлі – чи то од віскі, чи від сліз.

Він, видно, боявся мого співчуття: у його згорбленій постаті я відчув сором, безмежний сором за відвертість зі мною цієї ночі. Я мимоволі сказав:

– Ви дозволите мені по обіді зайти до вас у каюту?…

Він подивився на мене – шорстка посмішка скривила його губи, глузлива, цинічна посмішка; він з якоюсь злістю видушував із себе кожне слово.

– Ну так… ваш уславлений обов'язок допомагати…так… саме цим словом вам пощастило підбити мене розбазікатись. Ну ні, добродію, спасибі! Думаєте, мені полегшало від того, що я вивернув перед вами все своє нутро аж до тельбухів? Моє спартачене життя ніхто вже не полатає… вийшло, як бачите, так, що я даремно служив шановному голландському урядові… пенсію дідько вхопив, до Європи я їду голий, як бубон… як собака, що скавулить і плентається за труною… Безкарно амок нікому не минається: ноги нарешті підгинаються і надходить кінець. Сподіваюся, що й мій кінець уже недалеко… Ні, спасибі, добродію, за ваше ласкаве бажання мене відвідати… я вже маю в каюті товариство… декілька пляшок доброго старого віскі, що інколи мене розважають… а крім того, в мене є ще один вірний давній приятель, до

якого, на жаль, я свого часу не вдався по розраду, мій славний браунінг… він мені допоможе краще за всяке базікання… Будь ласка, не турбуйтесь… людині завжди лишається її останнє право – здохнути так, як їй самій до вподоби… і без непроханої допомоги.

Він ще раз глянув на мене глузливо… ба навіть задирливо, але я відчував, – це був тільки сором, безмежний сором. Потім він увібрав голову в плечі, обернувся, не попрощавшись, і якоюсь чудною кривою ходою почовгав до кают уже цілком освітленою палубою. Більше я його не бачив. Даремно шукав я його другої й третьої ночі на тому самому місці. Він зник, і я вже ладен був повірити, що все те мені приснилось або примарилось, якби не звернув уваги на одного пасажира з жалобною стрічкою на рукаві. Це був багатий голландський комерсант, і мені підтвердили, що в нього нещодавно померла дружина від якоїсь тропічної хвороби. Я бачив, як він, суворий і змучений, походжав осторонь від інших, і думка, що я знаю його потаємну журу, викликала в мені якийсь дивний острах. Я кожного разу звертав убік, коли він проходив повз мене, щоб не зрадити навіть поглядом, що я знаю більше про його долю, ніж він сам.

У порту в Неаполі стався потім той чудний випадок; пояснення до нього треба, здається мені, шукати в оповіданні невідомого. Більшість пасажирів зійшла ввечері на берег – сам я пішов до опери, а звідти до кав'ярні на Віа Рома. Коли ми шлюпкою верталися на пароплав, мені впало в око, що кілька човнів зі смолоскипами й ацетиленовими ліхтарями крутилися й шукали чогось навколо корабля, а вгорі на палубі метушилися в темряві карабінери й жандарми. Я поспитав одного матроса, що сталося. З того, як він ухилився од відповіді, легко було здогадатися, що команді наказано мовчати. Другого дня, коли пароплав мирно, наче нічого й не сталося, плив далі до Генуї, я також нічого не міг довідатись на палубі. Аж в італійських газетах прочитав я потім романтично прикрашене повідомлення про нещасливу пригоду в неапольському порту. Тієї ночі, писали вони, в пізню годину, щоб не турбувати пасажирів сумним видовищем, мали перенести з корабля в човен труну з тілом одної значної дами з голландських колоній. Саме

тоді, як її вже спускали мотузяною драбиною в присутності чоловіка тієї дами, враз щось важке скотилося з верхньої палуби й потягло за собою в глибінь і труну, і носіїв, і чоловіка небіжчиці. Одна газета доводила, що то якийсь божевільний кинувся зі східців на драбину, а друга давала іншу версію – що драбина, мовляв, сама урвалася від надто великого тягаря. В кожному разі ясно було, що пароплавна компанія вжила всіх заходів, щоб приховати правду. З великими труднощами носіїв та чоловіка небіжчиці виловили шлюпками з води, проте олив'яна домовина миттю пішла на дно, і звідти її не пощастило добути. Одночасно в газетах з'явилася коротенька замітка про те, що в порту до берега прибило труп невідомого сорокалітнього чоловіка, але публіці здалося, що вона не має ніякого зв'язку з романтично змальованою пригодою; та мені, коли я прочитав ті кілька рядків, привиділось, ніби з-поза газетного аркуша ще раз виринуло, як мара, бліде, аж синє обличчя з блискучими скельцями окулярів.